

A HAZAI VÁNDORIPAR ÉS VÁNDOR-KERESKEDÉS.

ÍRTA:

DR. SOMOGYI MANÓ

EGYETEMI MAGÁNTANÁR.

I. Történelmi fejlődés.

Jelige: »A gazdasági élet jelenségeiben oly tényezők tükröződnek vissza, melyek voltaképen már nem is léteznek, de létezésük idejében oly mélyen vésték be hatásukat, hogy azt még évszázadok múlva észre lehet venni.«
Földes Béla.

Vándoriparosok és vándorkereskedők alatt értünk oly egyéneket, kik helységről helységere vándorolva, járva-elve, állandó ipari vagy üzleti teleppel nem bírva, közvetítő és előzetes megrendelés nélkül, kínálják az ipari szolgálatokat, termékeikkel és áruikkal maguk keresik fel a vevőt, ellentétben a letelepedett iparosokkal és kereskedőkkel, kik a megrendelőket és vevőket műhelyükben, illetve üzletükben megvárják.

A vándoripar a gazdasági élet korábbi szakaiban nagy jelentőséggel bírt s a fejlettség alacsonyabb fokán álló közgazdaságokban még ma is eléggé nagy szerepet játszik. Addig, míg az iparosok száma csekély, a népesség összpontosítása még gyenge s a közlekedési viszonyok kezdetlegesek: az iparosok egy része czélszerűnek tartja, hogy maga keresse fel azokat, kik ipari szolgáltatásokat szükségeinek, a közönség pedig szívesen látja őket.

A vándorkereskedés a kereskedelmi üzem ősi formája. Kezdetben minden kereskedő vándorkereskedő volt, minden kereskedő személyesen kereste fel a termelőket è magával vitte a saját hátán, vagy lóháton, teve hátán portékáját, minden kereskedő maga kísérte kocsikra vagy hajókra rakva árukészletét és személyesen kereste fel a vevőket. A francia *marchand* alighanem a *marcher*-ből származik, a német kifejezés *Handel und Wandel* a kereskedés és vándorlás összefüggését jelzi. Az árukicserélés szükségessége bizonyos magasabb kulturális fokon megteremtette a vándoripart és vándorkereskedést. E kettő a családi és natural gazdaság korában még teljesen kielégíthette a fogyasztók szükségletét. A pénzgazdaság keletkezésének ideje

óta – azaz a középkor végétől kezdve a letelepedett és vándoripar egymás mellett állott fenn.

A régi kereskedő nemcsak bevásárló és elárúsító, hanem egyúttal szállító. Sokáig tartott míg forgalmi központok keletkeztek, míg a kereskedelmi tevékenység differenciálása fokozódott s míg ezeknek folytán a vándorkereskedés jelentősége csökkent. De a vásárok intézménye, mely a vándorkereskedéssel szoros összefüggésben áll, még sokáig szükségessé tette, hogy a kereskedő rövidebb-hosszabb időközökben és rövidebb-hosszabb időre elhagyja családját, áruraktárát.

Ma a vándorkereskedés főleg mint hálaló-kereskedés szerepel. Némely államban még eléggé nagy a jelentősége. Az állandó üzletek feleslegessé teszik sok árucikkre és sok vidékre nézve, de azért még ma is számottevő tényezője a közgazdasági életnek. Ma a hálaló-kereskedés – a kereskedésnek ez az ősejtje – a kiskereskedés, vagy jobban mondva a törpe kereskedés legeredetibb és legalacsonyabb fajtájává lett. A kereskedés összes ágai között az évezredek folyamán a hálalás fejlődött legkevésbé. Ennél nem alakultak ki állandó és szilárd szokások, mint a kereskedés egyéb ágánál. A hálaló-kereskedés lényegileg ezer év előtt is olyan volt, amilyen ma.

A hazai gazdaságtörténet tanulmányozása arról győz meg bennünket, hogy az Árpád-házbeli királyok alatt nagyobb szerepet játszottak nálunk az idegen származású vándorkereskedők, a vásárok intézménye s a hálalók. Szent László (1077-1095) törvényeiben már több ízben szerepelnek a kereskedők.

Dekrétumainak I. könyvében már büntetéssel fenyegeti azokat, kik vásárnap nem mennek a templomba, hanem kalmárkodnak (C. 15.); már intézkedik az izmaelitáknak nevezett «kalmárokról.»

Úgy látszik, hogy abban az időben a külföldi kereskedők még nem jöttek az ország belsejébe,^v hanem csak a határig s ott kötötték az üzleteket. Erre enged legalább következtetni, hogy Szent László megtiltotta az ország végein lovakat vagy ökröket árulni, vagy venni (C. 15.). Szigorú büntetésekkel sújtattak azok, kik a végekben a király engedelmé nélkül lovat vagy ökröt árultak (C. 16.)

Az Árpádok alatt nagy szerepet játszottak a vásárok. Kezdetben vásárnap, később szombati napokon tartották a heti vásárokat. A vásári kereskedés kedvezményekben részesült.

Szent László elrendeli, «hogy senki ne adjon vagy vegyen vásáron kívül». (L. II. C. 7.) Ez valószínűleg azért rendeltetett, hogy a kereskedésben járatlan nép ki ne zsákmányoltassék a kalmárok által és hogy a lopott jószágokkal való kereskedés megakadályoztassék. («Ha valaki ennek ellenére lopott jószágot vásárlana, vesszenek mind-

nyájan: mind a vevő, mind az eladó, mind a tanuk. Ha pedig igaz jószággal kereskednek, veszítsék el azt, meg az árát, és a tanuk ugyanannyival bűnhődjenek. Hogyha pedig vásáron kötnek alkut, kössék a bíró meg a vámos előtt és tanuk jelenlétében».¹

A külföldről érkező kereskedőknek királyi engedélyre volt szükségük (A végek ispánjai, ha megengedik, hogy valaki a király engedelmével áruljon lovat vagy ökröt e hazahatárán túl, fosztassanak meg az ő ispánságok tisztétől» L. II. C. 17. «Ha más ország tájáról jövevény ember érkezik a végekbe lovat venni, vagy egyéb áruval való kereskedés okáért, menjen azon végbeli ispán követével a király elébe és vásároljon a király engedelmeiből, a mit és a mennyit engedni fog neki, a király poroszlója előtt. L. II. C. 18»),

Szent László már intézkedik a vándorkereskedőkről. («Ha valaki városról városra járván, vásárol avagy árul, és utóbb kivilágosodik, hogy lopott jószágot adott el, az eladó mint tolvaj bűnhődik, a tanukra pedig lássanak törvényt». L. III. C. 11.)

Kálmán király törvényeiben már megkülönböztetést találunk nagykereskedők, kiskereskedők és a saját mezőgazdasági vagy ipari termékeikkel kereskedő egyének között. («Olyan kalmárok, a kik csak azért üznek kereskedést áruikkal, hogy gazdagodjanak, kétszerezék meg régi adójukat; de a szegények, a kik vásárból élnek, a szokott adót fizessék.» Íme, a progressiv adó csirája! «A ki az ő tulajdon házi javaiból árul valamit a vásáron, adózzék Szent István törvénye szerint.» L. I. C. 33. és 34.) Sajnos, hogy Szent István hivatkozott törvénye nem maradt fenn emlékeinkben. Kálmán szigorúan megtartotta a vásárnapi munkaszünetet («Ha valaki ünnepnapon árul, adja meg az árát négyszer, magát pedig alázza bűnbánattal». L. II. C. 13.)

«A XI. és XII. században feltűnnek Magyarországon és az Alduna vidékén az ó-bolgárok, kik a mohamedán vallásra tértek át. Ezek a vásárokat látogatták és faluról falura házaltak. Később, midőn a szász bevándorlók Erdélyben felvirágoztatták a kereskedést és az ipart, sokat kellett harcolniok a kassai és egyéb kereskedők házalókereskedése ellen, akik az erdőn túl laktak. Ezért az erdélyi kereskedők panaszt emeltek a magyar királynál, ki elrendelte, hogy az erdőn túli (tehát magyarországi) kereskedők csak az erdélyi városok vásárjait látogat-

¹ Ary Pál téved mikor azt írja: «Szemügyre véve Magyarország vásári viszonyainak keletkezését és fejlődését, a középkori viszonyokról úgyszólván *semmit sem tudunk*. A legelső rendelkezés, mely egyáltalán vásárról szól, II. Ulászló idejéből származik, az 1495. II. kir. decretum 28. cikkelye». (Közgazdasági Ismeretek Tára» III. k. 737. 1.)

hassák, de csak Nagy-Szebenig és ne adhassanak el rőfönkint s egyáltalán ne kereskedhessenek kicsiben».¹

Tehát már igen régi múltra tekinthet vissza a hazai házalókereskedés és már igen régi múltra tekinthetnek vissza a házalókereskedés megszorítására, kiküszöbölésére irányuló törekvések.

Az Árpádok alatt már sűrű kereskedelmi összeköttetésben állottunk Olaszországgal. Az Esztergomban letelepült lombardok áruikkal az olasz városokba utaztak s onnét olasz szöveteket hoztak vissza. Az olaszok között főleg a velenceiek látogatták meg városainkat. Ezen kereskedés tárgyai voltak az olaszok részéről: posztó, selyem, bársony s egyéb szövetek és ruhaneműek, velencei fehér és festett üveg, a magyarok részéről pedig barmok, lovak, só, bőr és prémek.²

Az Árpádházbeli királyok alatt már minden városban tartottak vásárokat. Legnagyobb vásárai voltak Esztergomnak és Pestnek. «Ezekre a benlakó lombardok és némely kereskedőkön kívül számos külföldiek is csődültek áruikkal.»³

A középkorban a városoknak nagy volt a jelentőségük. Ezeken összesereglettek a kereskedők és iparosok az ország minden részéből, valamint külföldről is és így lehetővé tették a népnek, hogy szükségleteit tökéletesebben és olcsóbban elégíttesse ki.

Voltak napi, heti és országos vásárok. Napi vásárt csak nagyobb városokban tartottak. Heti vásárok kisebb városokban is voltak, országos vásárok azonban csak kevés nagy városban (Pest, Székesfehérvár, Sopron stb.).

I. Lajostól jogot nyertek országos vásárok tartására: Kassa, Pozsony, Nagy- és Felső-Bánya, Bártfa, Zsolna, Nagy-Márton, Brassó, Zilah és Margita.⁴ Országos vásár napján az idegenek épp úgy, mint a városbeliek, kicsiben, azaz font-, vég- és rőf számra is árulhattak, de a heti vásárokon kicsiben csupán a városbeliek adhattak el, az idegenek azonban csak nagyban.

Legfejlettebbek voltak e korban Buda vásárai, második sorban Kassa vására játszott nagyobb szerepet.⁵ Az utóbbi központja volt a magyar-

¹ Falke Johannes: Die Geschichte des deutschen Handels. I. k. 274. I. Lipcse, 1859.

² Horváth Mihály: Az ipar és kereskedés története Magyarországon a vegyesházbeli királyok előtt. Kiseb történelmi munkák. II. k. Pest, 1867. 28. 1.

³ Horváth M. 23. 1.

⁴ Csányk Dezső: Hazánk kereskedelmi viszonyai I. Lajos korában. Budapest, 1880. 23. I.

⁵ Hajnik Imre: Adalékok a magyar kereskedelem történetéhez a vegyesházbeli királyok alatt. Századok II. Bpest, 1868.

lengyel-orosz-galicziai kereskedelemnek. Gyakran jöttek hazánkba a velencei és genuai kalmárok, a nürnbergi, regensburgi és kölni kereskedők, s a magyar kereskedők sűrűn látogattak el a dalmát városokba, Bécsbe s több német városba. A brassói, szebeni és kassai kereskedők gyakran fordultak meg az észak-keleti tartományokban. A hazai mezőgazdaság és ipar termékeit, valamint levantei portékákat vittek külföldre és szeke-reiken idegen árukat hoztak haza.

A külföldi vándorkereskedők korlátozására Nagy Lajos 1369-ben megtiltja a lengyel, német és egyéb külföldi kereskedőknek, hogy szöveteiket Brassón túl vigyék.

A hazai vándorkereskedők ellen irányul Nagy Lajos 1378-ban kelt rendelete, mely szerint a kassai és más városi magyar kereskedők a szokott évi vásáridőkön kívül csak Kolozsvárit és Nagy-Szebenben jelenhetnek meg áruikkal; posztót pedig csak darabban árulhatnak.¹

Nagy Lajos 1382-ben újból megtiltja a külföldi kereskedőknek, hogy áruikat Nagy-Szebenen túl a Havasföldre vigyék és hogy az évenként szokásos vásárokon kívül Nagy-Szebenben borsót, sáfránt és más fűszereket kicsiben eladhassanak.²

Erzsébet anyakirályné 1383-ban feljogosítja a nagy-szebenieket, hogy a külföldi kereskedőket területükön való kereskedésükben megakadályozzák és czikkeiknek a Havasföldre szállítását betiltsák.³

Zsigmond 1390-ben megparancsolja Brassó városának, hogy a nem erdélyi kereskedőket akadályozzák meg abban, hogy a Havasföldre árukat szállíthassanak.⁴

A külföldi posztókereskedők úgy látszik gyakran jöttek be az országba és vándoroltak helyről helyre – az itteni kereskedőknek versenyt okozva mert Zsigmond király 1405. évi első dekrétumában szükségesnek találta annak elrendelését, «hogy idegen kereskedőknek bármely városban posztót levágni és rőfönként eladni, sőt egyszerre hat végnél kevesebbet eladni semmikor, még vasárnapokon se legyen szabad, ha pedig hat végnél kevesebbük van, álljon jogukban és szabadságukban azokat egészben eladni vagy felcserélni». (2. cikkely.) A *belföldi* kereskedők vándorkereskedését Zsigmond nagyban előmozdította az által, hogy megszüntette Buda városának lerakási jogát, mely szerint minden bel- valamint külföldi kereskedőnek Budán kellett

¹ Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen. Hermannstadt, 1897. II. k. Idézve a Gazdaságtört. Szemle V. k. 287. l.

² Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen. Hermannstadt, 1897. II. k. 552. l. Idézve a Gazdaságtörténelmi Szemle V. 286. l.

³ U. o. 286. l.

⁴ U. o. 286. l.

leraknia és Budán kellett eladnia az összes árucikkeket, melyet Budán át szállítottak (11. cikkely), de szigorú büntetésekkel fenyegette azokat a belföldi kereskedőket, kik idegen kereskedők portékáit saját portékáik gyanánt maguknál tartják és eladják (16. cikkely).

Később is mind sűrűbben iparkodnak a letelepült kereskedők a jövevény külföldi kereskedők versenyét kiküszöbölni.

Nürnberg városának tanácsa 1501. márcz. 29-én panaszt tesz Ulászló magyar királynál, hogy néhány budai polgár önző érdekükre való tekintetből» megsértette az ő kiváltságait, a mennyiben kieszközltek, hogy Magyarországon «Kein Ausländischer einig Gewerbe oder Hantirung mit Verkaufen nit treiben soll». E tilalom következtében a nürnbergi kereskedők erősen megkárosodtak, mire a város tanácsa, többszöri kérés után sem tudván e tilalom visszavételét elérni, megtorlásul viszont a magyar kereskedőket eltiltotta Nürnbergben minden üzlettől. Azonban ugyancsak Budáról felszólalás történvén a városi tanács visszavonta a tilalmat, de most újból kéri, hogy kereskedőiknek adassék meg ismét az őket kiváltságleveleik értelmében megillető iparés kereskedelmi szabadság.¹

Az eperjesi kereskedők 1615-iki czéh szabályaiban megtiltják a belföldi kereskedőknek, hogy a városban kereskedjenek – kivéve országos vásárokon. A vásárokon is korlátolva vannak.²

A lőcsei kereskedők 1686-iki czéh szabályzatában szintén kitiltatnak a külföldi kereskedők. Csak a vásárok alkalmával jöhetnek, de akkor is csak bizonyos korlátok között kereskedhetnek: boltot kell bérelniök, csupán odavaló lakosoknak árulhatnak és csak nagyobb mennyiségben.³

¹ Lásd Gazdaságtörténelmi Szemle VII. 77. I.

² «So sollen keine Ausländer, als Schotten, Polacken, Juden etc. im Jahrmarkt frey haben auf den Plafz bauen, oder Schatter zu bauen, sondern als Ausländische, sollen sie in Häusern und in ihren gedintgen Gewelbern feil haben und verkauffen, auch das solche ausländier nicht frey haben pffennwertswess oder nach der Ellen, sondern nur Stückweis, Thalerweiss und Pfundweiss zu verkauffen, bei Verlust derselben Wahren, drüber sie ergriffen werden ... Auch sollen keine fremde Krammer. nach Kaufleüth, so mit obg.meldten Wahren handeln in Wochen-Märkten, ausserhalb des Jahrmarckts, nicht frey haben allhier zu verkauffen, es sey dann im freuen Jahrmarckt». Lásd Gazdaságtörténelmi Szemle VI. 134.

³ «Ausserhalb der freyen Jahrmarckte soll keinem Ausländer zugelassen sein, einige Kauffmannswahr wie sie Namen haben möge, zu verkauffen, ausgenommen innerhalb der 8 Tagen der Niederlag, in welcher Zeit ihne frey stehen soll, seine Wahren Stückweis, nicht aber Ellenwejs zu verkauffen, und zwar nur den Einheimischen, nicht aber den Fremdben ... Zu Jahrmarcktzeiten soll keinem Ausländer erlaubt sein, Tuch, Zeug oder andere schneidende Wahren nach der Ellen, in gleichen Spezerey-Wahren nachm Pfundt oder Loth zu verkauffen, sondern nach dem Pfundt, Centner und Stein, doch ehenders nicht, als den Tag vor den freyen öffentlichen Jahrmarckte, auch nicht bei offenen Gewölben, sondern nur bey Hause und in der Stille, damit nicht eine Unordnung erfolge.« Gazdaságtörténelmi Szemle VI. 274.

Szigorúan tiltják a házalást, mely úgy látszik, nagy mértékben folyt. Adataink arra engednek következtetni, hogy főleg fuvarosok, öreg asszonyok és zsidók foglalkoztak házalással, «mely a becsületes kereskedőt jogtalanul megfosztja a maga kenyerétől.» Ez az intézkedés oly jellemző, hogy szószerint idézzük: «Und weil von langer Zeit, bey dieser Stadt die Handlung und ordentliche Kaufmanns-Negotien dermassen zerstümpelt worden, und alles in die höchste Unordnung gerathen, so gar, das fast ein jeder Führmann, Rossknecht, ja auch viele alte Kupierische Weiber, Juden, judens Genossen, und dergleichen Gesindl sich unterstanden, ein undt andere Wahren in die Häuser herumb zu tragen, und zu verkauften, da durch dann einem ehrlichen Kaufmann sein Stücke Brodt unrechtmessiger Weise abgeschnitten worden: als soll dergleichen schädliche Unordnung gänzlichen abgeschafft werden, und keines Weges mehr (ausserhalb der freyen öffentlichen jahrmärckte) zugelassen sein, dergleichen Stümplerey zu üben, bei Verlust der Wahren, so hirüber betreten wird» . . . Tehát a kereskedők czéhe a házalókat kereskedési kontárokknak nevezi és áruiknak elkobzásával bünteti.

A soproni kereskedők 1690. évi czéhszabályzata szintén megtiltja a házalást. Csak az országos vásárookra nézve engednek kivételt. Ezt a kárrai indokolják, a melyet a házalók a kereskedő polgároknak okoznak. A zsidóknak teljesen megtiltják a házalást, a schlossingi és steyri házalóknak a város bírása két napra adhat házalási engedélyt (Licenz und Erlaub), ha jónak találja. A portékákat az engedély megadása után a czéhmesternél be kellett mutatni (aob es gerechte Waaren).¹

A szatmári kereskedők 1705-ből származó czéhszabályai is megtiltják, hogy idegen kereskedők a vásárokon kívül portékáikkal a városban kereskedjenek. Az ide vonatkozó rendelkezések következőképen: « Délibéaltuk régi municipális constitutióknk szerint ezt is, hogy semmiféle külső kereskedő rendnek, szabad sokadalmon kívül jöszágának elvesztése alatt, semmiféle kereskedő portékát városunkban árulni szabad ne légyen... Addáltuk – és cohibeáltuk ezt is: hogy senkinek ezen kalmártársaság közül, idegen ember jöszágát magáé gyanánt ne legyen szabados hordozni, vásárokon eladni és efféle commissiókban, magát a több társaságbéli személyeknek praejudiciumára elegyíteni, 6 forint büntetés alatt, mely a társaságé lészen».²

De nemcsak a kereskedők czéhei, hanem az iparosok czéhei az egész középkoron át küzdenek a vándoripar és vándorkereskedés ellen.

¹ Lásd Gazdaságtörténelmi Szemle VI. 321. 1.

² Lásd Gazdaságtörténelmi Szemle V. évf. 82. 1.

A XIV-XVI. századig a legtöbb czéh megtiltja a kézműveseknek, hogy termékeiket házalás útján elárusíthassák («portare ad domosvelad bodas»).1

A XVII. század második felében már körülbelül 300 helynek volt szabadalma évenként 2-4 országos vásárra. Némelyiken sok ezer ember sereglett össze. «Szabadságinak is nevezték a vásárokat, «mert itt érvényesült a szabadságból az a kevés, mi a század kereskedelmi forgalmában egyáltalán található.»² Itt már az illető város kalmáraival és iparosaival meglehetősen korlátlanul versenyre kelhettek, más városok vagy a külföld kereskedői és iparosai. A felföldön a leghíresebb vásárok közé tartozott az eperjesi. Általános volt a nézet, hogy «olcsóbban lehet a kívül valóktól, mint az Eperjesen lakósoktól vásárolni.» Ebben a korszakban a falusi kiskereskedők többnyire görögök vagy rácok. «A falusi nép csekély áruszükségletét, főleg házalók, kevés kivétellel zsidók fedezték, kik gyalog bejárták a vidéket s portékájokat eladásra kínálták».⁴

Kolozsvárban is sok volt már ez időtájtban a házalók száma, mert a város az 1677. febr. 25-iki közgyűlésen szükségesnek tartotta annak kimondását, hogy «a lézengők» 15 nap alatt a városnak, az ország fejedelmének és a város kiváltságainak erősítésére a hűségi esküt tegyék le.⁵

A XVII-ik században már feltűnnek a *tót házalók*. A felvidéki házalás a házi és népiparral áll szoros kapcsolatban, s ebben a korszakban még kizárólag cserekereskedés jellegével bír. «A nógrádi, honti, árvái és lipthói tótok, miként egyáltalán a felső megyék lakosai, a mezei munkák végeztével különféle fa- és cserépműveket készítenek, melyeket azután az alsóbb megyékben búzával, kenderrel, szalonnával cseréltek fel».⁶

A XVIII. században már egész rajokban jönnek le Liptó, Árva, Turócs stb. lakosai a pesti s egyéb vásárookra, hozván vásznat, cserépedényt, faszereket. Keresett cikkek voltak a guotfalvi kosarak, a deményfalvi deszkák, a nagypalugyai és holicsi edények, a lipthói túró. Virágzó vándorkereskedést űztek ezekkel a cikkekkel Vágújhely lakosai.⁷

¹ Lásd. Qierke: Deutsches Genossenschaftsrecht I. 395. i.

² Acsády Ignác: Magyarország Budavár visszafoglalása korában. Budapest, 1886. 293. I.

³ U. o. 294. 1.

⁴ U. o. 290. 1.

⁵ Jakab Elek: Kolozsvár története, II. köt. Budapest, 1888, 785. L

⁶ Horváth Mihály: Az ipar és kereskedés története Magyarországon a három utolsó század alatt. Buda, 1840. 31. 1.

⁷ U. o. 190. 1.

Hogy mily szükség volt akkor a vándorkereskedőkre és iparosokra, bizonyítják a következő adatok: Az 1717. évi összeírás alkalmával egész Békés vármegyében – Gyulát kivéve csak öt kézművest találtak. Kereskedőt pedig egyet sem. A csabai egyháznak 1745-ben deszkáért, léczért Pestre, ásóért, léczszegekért és más vasnemükért Gyöngyösre, ablakokért Szegedre kellett fáradnia. Az egész vidéken ez sehol sem volt kapható. «Az 1752. évi országgyűlés elé terjesztett kérelem is azt panaszolja, hogy itt sem kézműves, sem kereskedő nincs s a népnek, ha a gazdasági szerszámot akarja beszerezni, Szolnokra vagy Aradra kell fáradnia. Midőn Harruckern Ferencz 1775-ben meghalt s a vármegye a halotti tort megtartotta, citromot, kávé, fűszerszámot Aradról kellett hozatni. A gyulai boltokban ilyesmi nem volt.»¹

Ilyen körülmények között nem csoda, hogy sok volt az országban a vándorkereskedő és vándoriparos.

Ebben a korszakban a turóczmezei sáfránosok, olajárusok és gyógyfű-házalók már az országon kívül is megfordulnak: bejárják az egész osztrák birodalmat, Poroszországot, Lengyelországot, sőt Svédországba és Oroszországba is eljutnak. Schwartner Márton statisztikájában kiemeli, hogy sok hazánkban a házaló.²

Az orvosszerekkel házaló turócziai, úgy látszik, sok visszaélést követtek el. Erre enged következtetni, hogy a hesseni herceg egy 1765-ben kelt rendelete a Thüringiából, Tyrolból és *Magyarországból* jövő orvoságokkal házalóknak a házalást városokban csak bucsuk és vásárok alkalmával engedi meg. A marburgi orvosi fakultás pedig 1790-ben jelentést tesz a kormánynak, hogy *«ügynevezett magyarok»* orvoságszerekre házalnak a falvakban, sőt Glosfeldenben üzletet rendeztek be. Erre ezeket a házalókat kitiltották, sőt egy 1824-ben kelt rendelet még az átutazást is megtiltja nekik; egyúttal megtiltották a házalók által kínált orvosszerek megvételét.³

¹ Haan Lajos: Békés vármegye hajdana. Pest, 1870. 75. 1.

² Statistik des Königreich Ungerns. Pest, 1798. 143. 1.: «Wie viele Safransbauern, Oehlträger, Spitzenkrämer, aus der vorzüglich slavischen Dörfern, hausiren nicht im Lande, und wenn es angeht, auch im Auslande herum? Bis zum Jahr 1786 soll.n sich beynahe 3000 Oehlträger (olej kari) aus der Grafschaft Thuroz, vom Oehl und Arzney-Handel, den sie in der ganzen Oesterreichischen Monarchie, im deutschen Reiche, Preussen, Pohlen, Schweden, Russland trieben, ernährt haben. Neunzehn Dörfer der Kammeral Herrschaft Zólyom-Liptse sind ebenso viele. Handlungs Contore von Spitzen, Messern, Scheeren, Leinwand u. s. w. die der Bauer durch Ungarn und Siebenbürgen in den Städten und Dörfern zum Verkauf herumträgt.»

³ Metterhausen W.: Das Wandergewerbe in fünfzehn Kreisen des Regierungsbezirks Kassel. Untersuchungen über die Lage des Hausiergewerbes in Deutschland. Leipzig, 1898. 1. Bd. 151. lap.

A tótok mellett főleg a zsidók foglalkoztak a házalással.

A XVIII. században és a XIX. század első felében még a Magyarországon élő zsidók legnagyobb része házalással keresi kenyerét.¹

A hazai házaló- és vándoriparról a legteljesebb képet rajzolta, Csaplovics. A XIX. század elején szereplő házalóknak plasztikus, színes leírását nyújtja.²

Szerinte Magyarországon a tótok a legszorgalmasabb házalók, kik részben gyalog, részben lóháton, és hosszú vagy rövid kocsikon folytonosan beutazzák az országot. Némelyek kitevednek Törökországba, a német birodalomba, Olaszországba és Franciaországba, *sőt egy-néhányan eljutottak még Amerikába is*. Ez különösen áll az olaj- és sáfrán-, csipke-, vászon-, keszkenő-kereskedőkről és a *drótosokról*.

Az olajkereskedők (olaj kari) Turóczmegyéből származnak (Béla, Blattnicza, Mossócz, Karlova, Péter, Trebosztó községekből). Mindenféle étherikus olajokat, esszenciákat készítenek, a melyeket a legkülönbözőbb betegségek ellen ajánlanak. Apró üvegekben árusítják drága pénzért a csodaszereket. A Schlözer-féle Staats-Anzeigen-ben már 1787-ben panaszkodnak ellenük (44. füzet, 484. 1.). Régi időben sok turóczi paraszt jelentékeny vagyont szerzett ezekkel az olajokkal. Bejárták Ausztriát, Németországot, Hollandiát, Poroszországot, Lengyelországot, Svédországot, Oroszországot. Az olajházalók száma 1786-ig állítólag majdnem 3000-re rúgott. A francia háború kitöréséig Franciaországba is kijutottak, hol az eau de la reine d.Hongrie (Spiritus rosmarini) drága pénzért kelt el. Csaplovics idejében már megfogyott az olajkereskedők száma, mert az egyes kormányok megtiltották az olajokkal való házalást.

A *sáfránosok* többnyire Nyitra megyéből (Veszlenicz községből) és Turóczmegyéből (Znió Váralja, Slovan, Valcsa) származnak. Ezek sokkal szolidabb házalók, kik a sáfrán mellett selyem- és perkál-kendőket, szalagokat, keztyűket mindenféle szövötteket, női cipőket, tüket, fülbevalókat, gyűrűket árusítanak. A portékákat Bécsben szerzik be és lóháton vagy faskatulyákban viszik magukkal vásárról vásárra. Csaplovics szerint nagyon keservesen és nehezen keresik meg a kenyerüket. Sok százszor kell készletüket be- és kirakni, míg túladnak rajta.

A *vászonkereskedők* főleg Árva- és Nyitra megyéből jönnek. Az árva megyeiek többnyire nagyobb társaságban utaznak, a portékát ala-

¹ «Es irren noch heute ungefähr 75,000 Juden im Land herum, Menschen die nicht säen und nicht spinnen, und deren fast einziges Gewerbe, der Handel, besonders das – Hausiren auf den Dörfern – ist.» Schwartner: Statistik des Königreich Ungerns. Pest, 1798. 104. 1.

² Gemälde von Ungern. Pest, 1829. II. 90-103. 1.

csony lajtorjás kocsi rakják. Minden társaságnak megvan a maga vidékje.

A bobróiak Bulgáriát, Moldvaországot és a Krimt látják el vászonnal, a Zubrohlavából származók Erdélyt látogatják meg, mások Szlavóniába, Dalmáciába és Horvátországba mennek. Zólyom megyében Podlavicza lakosai is vászonnal háznak. A bártfaiak már ős idők óta élnek vászonkereskedést folytatnak Lengyelországgal.

A csipkekereskedők kizárólag Zólyom megyéből származnak, és nemcsak csipkével, hanem kéknymatu kendőkkel, villákkal, késekkel, ollókkal, lakatokkal háznak. A csipkéket a körmöczi parasztasszonyoktól, az ollókat és lakatokat a radváni és rakitóczi lakatosoktól, a kék vásznat a radváni és besztercebányai kékfestőktől vásárolják. Ezek a mesterek egészen a házalók zsoldjában állanak, többnyire előleget kapnak. A házalók hátukon czipelik a nehéz zsákot, gyakran életük is veszélyben forog, nem ritkán kirabolják őket. A csipkekereskedők közt kiválnak Felső- és Alsó-Lehota lakosai, mert drága cikkekkel háznak. Az egyesek által magukkal czipelt portékák értéke 1000-6000 forintra rug. Felső-Lehota évi pénzforgalmát félmillió forintnál többre becsülik.

A nyitramegyei Brezowa község lakosai főleg bőrökkel kereskedtek. Kétkerekű hosszú kocsin szállították portékájukat vásárról-vásárra. A legtöbben közülök jómódú emberek voltak. Nem szorítkoztak a hazai piacokra, hanem Morvaországba is kimentek. Folytonosan utaznak, úgy hogy a példabeszéd azt tartja: ítéletnapja akkor virrad majd, ha a brezowaiak valamikor mind otthon lesznek. Ratkova lakosai Gömör megyében, valamint a csetnekiek szintén festett bőrökkel kereskednek az egész országban.

Szobbotist és Miava lakosai (Nyitram.) a malmok számára piteszövetet készítenek és azokkal nemcsak Magyarország sok vidékét, hanem az osztrák tartományokat és Németországot is ellátják. Sok pénzt szoktak haza hozni.

Az üvegkereskedők többnyire Nógrád-, Gömör- és Trencsén megyéből származnak. Portékáikat a közeli üveggyárakban szerzik be s bevándorolják készletükkel az országot. Kitűnően értenek az ablaküvegek bevágásához.

A viaszkereskedők szintén Gömör- és Nógrádmegyéből származnak. Faluról falura vándorolnak, összevásárolják a viaszlepenyeket, otthon megolvastják azokat és a tiszta viaszot eladják a mézeskalácsosoknak.

A bevásárlás készpénzen történik, részben gyűrűkért, gombostűkért és varrótűkért. Régebben híresek voltak a vágújhelyi viaszgyertyák, melyeket Brünnbe is szállítottak.

A mézkereskedés főleg Rozsnyóban virágzik. Az odavaló polgárok szeptember havában elszélednek Erdély határáig és összevásorolják a mézet, melyet otthon tisztítanak és megolvasztanak.

Gyümölcskereskedéssel a nyugati és déli vármegyék sok községe foglalkozik. Szalmával kibélelt kocsikon viszik a gyümölcsöt faluról falura, még pedig nem pénzért adják az árut, hanem gabonáért. Míg hazajönnek, a gyümölcsrakomány átváltozott gabonarakománnyá. A soproni gyümölcsrel Bécsben is házalnak. Szlavóniában sok gyümölcsöt visznek a bánásgba.

Fenyvesmadarak darusításával foglalkoznak a trencsenmegyei hornyákok, a bajmócziak, a bukócziak és turóczi tótok. Hosszú kosarakban viszik a madarakat Pestre és Bécsbe.

A rongyszedők faluról falura vándorolnak és összevásárolják a rongyokat, melyeket a papírgyárakba szállítanak. Nem pénzért, hanem gyűrükért, gombostükért veszik a rongyokat. Füttyel jelölik meg érkezésüket s alig ültek le valamely padra és kinyitották dobozukat, minden oldalról összesereglenek a leányok és aszonyok régi rongyokkal, melyeket gondosan összeraktak.

A hegyes vidékeken kocsikenőcsöt (kulimázt) készítenek, melyet szekerekre rakott hordókban visznek faluról falura.

A mézházalók többnyire Nyitramegyéből jönnek. Az elárusítás gabonáért történik.

Liptó-, Szepes- és Nyitramegyéből jönnek a lenolajkereskedők. Nyitramegyében az olajelárusítással fiatal tót leányok foglalkoznak, kik bámulatosan jól értenek a tört részek kiszámításához.

A borókapálinka elárusítók Trencsenmegyéből jönnek. Lapos hordókban hátukon viszik portékájukat. Elmennek Ausztriába és Morvaországba. Óvatosan kell eljárniok, mert a pálinkakereskedés a falvakban meg van tiltva.

A pokróczkereskedők Nyitramegyéből jönnek. Ezek Bécsbe, Prágába is kimennek.

Íme, ilyen tarka és változatos a vándoripar és házalókereskedés képe a tizenkilencedik század elején. A felvidék közigazdasági életének jelentékeny tényezője a vándoriparos és kereskedő. Kifejezésre jut ezen jelentőség az 1852. évi házalási pátensben is.

Hazánkban a házaló-kereskedést az 1852. évi szept. 4-én kelt s a joggyakorlás által legnagyobb részben ma is hatályban tartott nyílt-parancs szabályozza. A nyílt-parancs házaló-kereskedés (házalás) alatt az árukkal helységről helysésre és házról házra járva, meghatározott eladási hely nélkül üzött kereskedést érti s házalás fogalma alá a nyílt-parancs értelmében nem vonható az élelmi szerek, gyümölcsök, kerti

termények, nyers termények vándorszerű eladása. A házaló-kereskedés csak külön engedély mellett üzhető, mely csak oly egyénnek adható meg, *a ki magyar vagy osztrák alattvaló* a 30 éves kort elérte, ragályos vagy undorító betegséggel nem bír, csempészkedés miatt büntetve nem volt és feddhetlen erkölcsös életű és a polgári jogok teljes élvezetében van. Az engedély házalási levél vagy házalási könyvecske kiadása által történik. Az engedély csak egy évre adatik, de a megújítás alapos ok hiában meg nem tagadható. Ha a házaló magyar területről osztrák területre lép (vagy viszont) úgy engedélye csak azon helységekre nézve érvényes, melyekre nézve okmánya a hatóság által láttamoztatott. Külföldi árukkal kereskedni nem szabad.

Rendőri szempontból tilos a házalás fűszerárukkal, lepárolt olajokkal, italművekkel, cukros süteménnyel, gyógyszerekkel, mérgekkel, robbanó anyagokkal, ásványos savakkal, drágakövekkel, nemes fémekkel, zálogjegyekkel, templomi edényekkel, katonai felszerelésekhez tartozó tárgyakkal, sorsjegyekkel, állami egyedáruság tárgyaival. Az oly árumennyiséggel való házalás, melynek szállítására teherhordó állal, vagy szekérfogat kívántatik, tiltva van. Ezen megszorító intézkedés egy későbbi rendeletben az Árva-, Turóc- és Zólyom megyebeli házalókra (gyolcsosok) és a nyitrai megyei veszteniczvölgyi lakosokra nézve hatályon kívül helyeztetett. Némely kedvezőtlen fekvésű vidékek lakói, az ottani megélhetési viszonyok tekintetbe vételével, bizonyos árukkal való házalókereskedésre nézve különös kedvezményekben részesülnek. Ilyenek a tót drótosok sodronyozásra és sodony- és bádogárukkal való kereskedésre nézve, továbbá az (árva-, turóc- és zólyom megyei és a nyitrai megyei veszteniczvölgyi, Alsó- és Felső-Vesztenicz, Racsicz, Dvornik, Nyitra-Szucsány, Rasicz-Zabava és Breszte puszták), gyolcskereskedők, a búr-szent-györgyi, búr-szent-miklósi és búr-szent-péteri (Pozsonym.) len- és pamutárukkal kereskedők, a fiumei kerületnek továbbá Severin és Bosiljevo községek lakosai a déli csemegékre nézve, a miavi pitlekészítők a pitleszövevvel való házalásra nézve. Zólyom megye lakosai a selyem- és gyapotárukkal, továbbá csipkék, fésűk, esernyők, szíjgyártó-munkákkal és vasárukkal való házalásra nézve.

Ausztriában ily kedvezményes vidékek a csehországi hegyvidék csipkeárúkra nézve, Puszterthal Tirolban szőnyegekre nézve, a gottschei lakosok Krajnában déligyümölcsökre nézve stb.

A nyílt parancs rendelkezéseit fentartotta az Ausztriával kötött vám- és kereskedelmi szövetség, (1867: XVI. t.-cz. 15. §.), melyben kimondatott, hogy: «az egyik államterületen annak lakói számára szabályszerűleg kiadott házalási engedélyek, a másik államterületen az ennek lakóira nézve fennálló korlátozások mellett, a házplási engedély-

nek az illetékes hatóság által történt láttamozása után, jogot adnak a házalás gyakorlására. A házalási engedélyek kiadására nézve mind a két területen lehetőleg összhangzó elveknek kell alkalmaztatniuk.» Továbbá: «az egyik terület lakosai a vásárforgalomra nézve a másik terület lakosaival tökéletes egyenjogúságot élveznek.» (14. §.).

A vám- és kereskedelmi szerződés megújítása alkalmával 1878-ban (XX. t.-cz.), 1887-ban (XXIV. t.-cz.) és 1899-ben (XXX. t.-cz.) ezen intézkedések hatálya fentartatott.

A német birodalommal kötött kereskedelmi szerződésünkben kimondották, hogy a szerződő felek alattvalói kereskedés és ipar megkezdése és folytatása, valamint a fizetendő adóra nézve a belföldiekké egyforma bánásmódban részesülnek, de a vándoriparra – beleértve a a házalást is az említett határozmányok nem alkalmazhatók. (1878: XXXVI. 1.-cz. 19. §.).

A magyar kereskedelmi törvény (1875: XXXVII. t.-cz.) kimondja hogy a törvénynek a kereskedelmi czégekre, a könyvekre és a cégvezetésre vonatkozó intézkedései a kufárokra és házalókra egyáltalán nem nyerne alkalmazást s hogy a házalók egyesülései nem tekintetnek kereskedelmi társaságoknak. Az ipartörvény (1884: XVII. t.-cz., 183. §-a) kimondja, hogy a házaló-kereskedés ezen törvény rendelkezései alá nem esik.

Az ipartörvény kimondja, hogy minden iparosnak joga van úgy saját, mint mások készítményeit nemcsak lakhelyén, hanem azon kívül is az ország bármely helyén tartott országos vásárokon akár személyesen, akár megbízott által eladni, továbbá jogában áll azokra bárhol és bármikor minták előmutatásával is, megrendeléseket gyűjteni vagy gyűjtetni, megrendelt munkát teljesíteni vagy munkásai által teljesíteni. Heti vásárokon élelmi szereket, kerti és mezei terményeket, házi iparcikkeket – a mennyiben azt törvényes kiváltságok nem akadályozzák – bárki áruba bocsáthat. Kimondotta továbbá ezen törvény, hogy másféle iparkészítményeket csak a helyben lakó iparos van jogosítva eladni. Ezt az intézkedést az 1887: XVIII. t.-cz. akként módosította, hogy heti vásárokon házi iparcikkeken kívül más iparkészítményeket rendszerint csak a helyben lakó iparos van jogosítva eladni. Mennyiben engedhető meg az, hogy iparkészítményeket heti vásárokon a nem helyben lakó iparos is jogosítva legyen eladni, azt az érdekelt felek, esetleg a kereskedelmi kamara javaslata alapján, az illető vásártartó községek meghallgatása után a törvényhatóságok szabályrendeletileg állapítják meg. Kulin kiemeli ez a törvény, hogy «a felvidéki házaló kereskedők, kik régi szokás alapján a heti vásárokat látogatták, eddigi joguk gyakorlatában meghagyatnak.»

Az ipartörvény azt a rendelkezését, melynél fogva minden iparosnak joga van úgy saját, mint mások készítményeire nemcsak lakhelyén, hanem azonkívül bárhol és bármikor minták előmutatásával is megrendeléseket gyűjteni vagy gyűjtetni, az 1900: XXV-t.-cz hatályon kívül helyezte. Ennek a törvénynek rendelkezése szerint, úgy a bel-földi, mint külföldi iparosok, vagy kereskedők, vagy azok megbízottjai, az iparos vagy kereskedő lakhelyén kívül – mintával vagy minta nélkül – megrendelések gyűjtése végett csak oly iparosokat vagy kereskedőket kereshetnek fel, kik üzletkörükben az illető áru eladásával vagy felhasználásával foglalkoznak. Ezen rendelkezés irodalmi és művészeti termékek megrendelésének gyűjtésére nem terjed ki. A törvény felhatalmazza a kereskedelmi ministert, hogy bizonyos üzletágak és ipar-cikkek tekintetében ezen megszorítások alól kivételt engedélyezhessen.

Fel kell még említenem a vándorszerű bevásárlással foglalkozó egyének kereskedői iparigazolványa tárgyában kiadott földművelés-ipar- és kereskedelemügyi ministeri rendeletet (26449/1886. sz.), mely kimondja hogy a bevásárlás, történjék az bár nem helyhez kötve, hanem vándorlás útján, nem tekinthető házalásnak, mivel a házalás fogalma alá, a fennálló házalási szabályok értelmében «az árukkal való kereskedés bizonyos eladási helyiség nélkül, tehát csakis kínálása, illetőleg az elárusítás tartozik.» A vándorszerű bevásárlással foglalkozó egyén egyszerűen kereskedőnek tekintendő és részére ily czímen iparigazolvány adandó.

A kormány már 1893-ban benyújtott a képviselőházban egy törvényjavaslatot «a vándoriparról,» de ez tárgyalásra nem került.

A hazai házalók kereseti adóját az 1875. évi XXIX. t. ez. 8. §-a szabályozza.

Az állandó üzlethely nélkül működő házalók (férfi és nő egyaránt) tekintet nélkül a lakhelyre, kereseti adó fejében évenként fizetnek *a)* ha üzletüket gyalog folytatják: 6 koronát; *b)* ha üzletüket segéd nélkül egy lóval folytatják: 12 koronát; ha segéddel és egynél több lóval folytatják, minden segéd után 4 koronát és minden további ló után: 6 koronát.

A házalóknak adója egyszerre esedékes és a fizetési meghagyás kézbesítésétől számított 15 nap alatt, de mindenesetre a házalási engedély kiszolgáltatása előtt fizetendő. A mikor a házaló az engedély kiadása végett jelentkezik, akkor az adót is le kell fizetnie, minek megtörténte a felvett jegyzőkönyvben is igazolandó. Ezen igazolás nélkül az alispán (illetve törvényhatósági joggal bíró város tanácsa) az engedélyt nem állítja ki. A házalási adót nem arra a naptári évre tekintik lerovottnak, a melyik évben befizették, hanem arra az egy évi időtar-

tamra, melyre a házalási engedély szól. (L. 1895. évi 67683 sz. pénzügyministeri rendelet). A házalási adóval együtt beszedik a betegápolási pótdót. A házalást az adó lefizetése nélkül űző egyén az adótétel 1-4-szereséig terjedhető birsággal büntetetik és a birság lefizetése előtt a házalást nem folytathatja. A birság kiszabására az elsőfokú iparhatóság illetékes. Ennek határozata ellen a II., illetve a III. fokú iparhatósághoz lehet felebbezni.

Az Ausztriában lakó, de iparukat Magyarországra is kiterjesztő házalók, tekintet nélkül arra, hogy Ausztriában a házalás után fizettek-e adót vagy sem, ugyanazon adótételekkel rovatnak meg, mint a hazaiak.¹ A magyarországi házalók Ausztriában ugyanilyen elbánásban részesülnek.

¹ Lásd. a pénzügyministerium 1881. évi 12766 sz. rendeletet. Pénzügyi Közlöny 1881. évfolyam 15. szám.

II. A vándoripar és vándorkereskedés jelenlegi állapota hazánkban.

Jelige: Tények nélkül az okoskodás csak olyan, mint a világosság, melyet semminemű test nem reflektál.»
Földes Béla.

A vándoripar hazánkban ma már nem játszik nagyobb szerepet. Csak maradványokról számolhatunk be. Legnagyobb jelentőséggel bírnak a vándoriparosok között a drótosok. (Az 1890. évi népszámlálás alkalmával 1674-et írtak össze.) Ezek ma a vándoriparosok legtipikusabb képviselői és világszerte ismeretesek. Ezeknek viszonyai-val egy külön fejezetben foglalkozunk majd.

A vándoriparosok között kiemelendők a vándorköszörűsök, akik valamely utcza sarkán, vagy valamely ház udvarán felállítják a kerekeken járó köszörűt. Többnyire ketten vannak. Az egyik – társ, vagy segéd – összegyűjti a késeket, ollókat a lakásokban. Egy-egy darab köszörüléseért 4-10 fillért kapnak.

A vándoriparosok között felemlítendőek az esernyőjavítók, kik esernyők darusításával, vagy becserélésével is foglalkoznak. Az 1890. évi népszámlálás alkalmával 66-ot írtak össze. A vándorszalmaszékfonók főleg reparatúra-munkát végeznek. Hasonlóképp főleg javító-munkákkal foglalkoznak a vándorasztalosok, kárpitások. A vándorkovácsok és vándor-üstfoltozók többnyire a cigányok köréből kerülnek ki. Még ma is sűrűn láthatunk a vásárokon vándorcigányokat, a kik a csizmadiák sátrai között telepednek le s a parasztok által megvásárolt csizmák sarkára (16-20 fillérért) patkót vernek.

Gyakrabban találkozhatunk faluhelyen, vagy kisebb városokban az ablakos tóttal, a kik egy ablak bevágásáért az üveg árán felül 10-20 fillért kérnek. A budapesti külvárosokban is megfordulnak néha. Különböző felvidéki megyékből származnak. Sokan jönnek Trencsénmegyének Morvaországgal határos falvaiból, a hol már a

18-ik században számos kisebb üveghuta létezett. Itten télen fűjták az üveget, nyáron pedig az Alföldön és a városokban házaltak az önkészítette tárgyakkal. Az 1890. évi népszámlálás alkalmával 1438 ablakost találtak. Liptóban 431-et, Trencsénben 206-ot, Árvában 119-et, Nyitrában 38-at, Budapesten 52-öt.

A vándoriparosok csoportjába tartoznak: a káposztavágók (14), a marha-herélők (25), a patkány-irtók (8), a manicure-ök és pedicure-ök, a fogtechnikusok, a fényképészek, kútfúrók, óráskok (31), foltozó-szabók (7), szecs kavágók (16), üstfoltozók (53), borfejtők (3 Zemplén megyében), csizma- és cipőfoltozók (72), bádigosok (64), faloról-falura, városról-városra vándorló elemeit.

Az 1891. évi népszámlálás adatai szerint vándoriparral foglalkozott hazánkban 3651 egyén. Ezeknek legnagyobb része drótos és ablakos. A legtöbb vándoriparost Trencsénmegyében találták (1019), azután következett Liptó (437), Árva (124); Budapesten volt 191. A legtöbb vármegyében a vándoriparosok száma 10 és 40 között változik, több megyében pedig egyáltalán nincs (Brassó, Háromszék).

Az 1901. évi népszámlálás szerint a magyar birodalomban a kereső vándoriparosok száma 7601-re rúgott, az eltartottaké pedig 14,076. Tíz év alatt tehát megduplázódott a vándoriparosok száma. Ez az adat nem igen örvendetes, mert arra enged következtetni, hogy sok kisgazda és kisiparos a vándorbothoz volt kénytelen nyúlni, hogy magát fentarthassa. (Az iparágak szerinti részletes adatok még nem állanak rendelkezésünkre.) E mellett folytonosan szaporodik azoknak a vándoriparosoknak száma, a kik statisztikánkban már nem szerepelnek többé, mert állandóan külföldön tartózkodnak.

A vándoripar tekintetében legfontosabbak a Duna balpartján fekvő megyék. Itt a vándoriparosok száma 1890-től 1900-ig 1745-ről 2128-ra emelkedett. Feltűnő, hogy azokban a megyékben, melyekben 1890-ben a vándoriparosok száma legnagyobb volt, az 1900. évi számok kisebbek, ellenben a többi megyékben emelkedtek. Trencsén megyében számuk 1019-ről 927-re, Árva megyében 124-ről 53-ra, Liptóban 437-ről 415-re csökkent, míg Barsban 7-ről 66-ra, Esztergomban 3-ről 25-re, Nógrádban 20-ről 63-ra, Nyitrában 80-ról 383-ra, Pozsonyban 22-ről 130-ra emelkedett. Említésre méltó, hogy a női vándoriparosok száma a magyar birodalomban 23-ről 258-ra emelkedett.

A vándoriparosok körébe sorozhatjuk a látványosságokat, színházi előadásokat, szórakozásokat szolgáltató különböző vándor artistákat, akrobatákat, bűvészeket, komédiásokat, műlovarokat, kötél tánzosokat, komédiásokat, kigyóembereket, óriásokat és törpéket stb.

Ide tartoznak továbbá a látványos bódétulajdonosok, erőmérők, gyűrűdobálók, lemezdobálók, gyorsfényképészek, panoptikum-, karussel- és körhinta-tulajdonosok, orpheum-truppok, állatsereglet-tulajdonosok, a planétások, a vándorzenészek (kintornások, cziperások, hárfisták, hegedűsök), a vándorló népénekesek stb.

Ezek vásárról-vásárra vándorolnak.

A házalókereskedésnek számos faja van. Megkülönböztethetünk mindenekelőtt önálló- és bérházalókat. Az előbbiek a saját számlájukra házalnak, az utóbbiak csak fizetést, napibért vagy jutalékot kapnak. Megkülönböztethetünk továbbá városi és vidéki házalókat. Az utóbbiak a falukat látogatják meg. A városi házalók ismét több alcsoportra oszlanak. Van utczeni házalás, piaci házalás, vendéglői házalás, lakásokban, műhelyekben és hivatalokban való házalás. A magánházakban való házalás csökken, mert a legtöbb házakban már ott van a felírás: «A házalás tilos».

Az utczeni házalók közé tartoznak a virág-, gyümölcs-, sütemény-házalók, az újságelárusítók (rikkancsok), a gyufaházalók, gyermekjáték-házalók, léggömbkereskedők, perczesek, vízárusok. Legnagyobb jelentőséggel bírnak még – Budapesten is – a gyümölcsessel házaló u. n. kofák.

Budapest környékén több község női lakosságának főkereseti forrása a gyümölcsessel való házalás (pl. Rákospalota, Budakeszi). A tojással, vajjal, főzelékkel, baromfival való házalás is igen gyakori.

Nagyobb terjedelmű a vendéglőkben-és kávéházakban való házalás. Vannak vendéglők és kávéházak, a hol állandó elárusítók vannak, kik bizonyos cikkre nézve egyedáruságot kaptak a tulajdonostól s ezért bizonyos évi bérösszeget fizetnek. (A budapesti városliget egy népszerű kerti vendéglőjében a képes levelező-lapok házalója 400 korona bért fizet). A kisebb vendéglőkben a házaló- a házalási engedély fejében kénytelen valamit fogyasztani. Nagyobb vendéglőkben a házalás többnyire tilos. A kávéházi és vendéglői házalók többnyire szivarszipkákkal, szivar- és pénztárczákkal, inggombokkal kereskednek. Ide tartoznak a virágáros leányok, a déli gyümölcsessel és cukorkával házalók (az u. n. kucséberék, kik tiltott szerencsejátékkal is szeretnek foglalkozni). A kávéházi és vendéglői házalók többsége rövid- és norinbergi árukkal kereskedik.

A hivatalokba járó házalók Írószereket, norinbergi cikkeket, pipereárukat árusítanak. Vannak házalók, a kik bizonyos foglalkozási ágakhoz tartozó egyéneket, bizonyos műhelyeket keresnek fel. Egyes házalók pl. a bérkocsisokat kultiválják (kefét, ostorszíjakat, ostor-nyeleket árusítva).

A magánházakba járó házalók a legkülönbözőbb cikkekkel házalnak, ilyenek pl. szőnyegek, szövetek, vászonneműek, rövidárúk, háztartási cikkek (edények, üvegtárgyak, díszműtárgyak), élelmi cikkek, szappan, levélpapiros.

A házalókereskedők általában – a vagyontalan néposztályok tagjaiból sorakoznak. Csakis az u. n. gyolcsos tótok között akad egynehány vagyonosabb ember, a kinek háza, földje van.¹

A városi házalók nagykereskedőknél fedezik áruszükségletüket. Naponként vásárolnak egy-két tuczatot vagy egynehány darabot, egy-két véget az illető cikkből. Néha, ha készletük elfogy, többször is vásárolnak egy nap. Általában készpénzfizetés mellett s így rendszeren olcsóbban vásárolnak, mint a vidéki kereskedők vagy a fővárosi detail-kereskedők, kik hitelt vesznek igénybe. Függetlenebbek is a nagykereskedőtől, mert hitelt nem élveznek s így inkább válogathatnak a portékákban. Előfordul, hogy a nagykereskedők állandó házalóvevőiknek kisebb hitelt nyújtanak, rendszeren egy számla erejéig, ha ezt kifizették, újabb hitelt kapnak.

A budapesti díszmű-házalók naponta 10 20 korona értékű árut vásárolnak, a rőfös- vagy rövidárúkkal házalók nagyobb forgalmat érnek el. A nyers nyereség átlag 20%, de nagyon ingadozó, néha jóval többet nyernek, néha meg egynehány fillér nyereséggel beérik. A házalók keresete általában csekély, azt lehet mondani, hogy proletárkereset. A napi kereset átlag 3 koronára rúg. A szükséges üzleti tőke néha csak egynehány korona, ritkán több 50-60 koronánál. Csak az u. n. gyolcsos tótok dolgoznak nagyobb tőkével. Ezek a gyolcsos tótok, kik vásárról vásárra utaznak, néha 5-6 különböző vásárookra utazó alkalmazottal dolgoznak, a kiknek az árukat bizományba adják. Ezek időnként a bevételekkel elszámolni tartoznak. A gyolcsos tótok a nagykereskedőknél több ezer korona erejéig hitelt is élveznek. Egyes budapesti nagykereskedők a házalókra vannak berendezve és ezekkel évente sok százezer korona forgalmat érnek el. Külön utazókat tartanak, kik a vásárra járó házalókat felkeresik, gyűjtik a megrendeléseket és az incassót is elvégzik.

A gyolcsos tótok és rőfös házalók főbb cikkei: kartonok, kartonkendők, gyapjúkendők, szalagok, vásznak, selyemszövetek, selyemkendők és kékfestőárúk (ó-budai gyártmányok).

Nem ritkán vásárolják az u. n. visszatett árukat, azaz olyan árukat, melyeknek mintája már nem divatos. Ezeket gyakran féláron vásárolják. A minek méterjét a fővárosi detailkereskedő és a vidéki

¹) Az adatokat házalóktól tudtam meg és kereskedőkkel ellenőriztem.

kereskedő januárban 64 fillérrel fizette, azt ősszel néha 32 fillérrel adják a házalóknak.

A díszműáru-házalók főbb cikkjei: gyermekjáték, pénztárczák, tükrök, olajnyomatok, fogkefék, fésűk, tollkések, porcellánáruk stb. A városi házalók ing- és kézelőgombokat, dohány-, szivar- és szivarkatárczákat, tajtékpipa-utánzatokat, nyakkendőket, szipkákat árusítanak. A búcsúkra járók szentképekkel, keresztekkel, olvasókkal kereskednek. Az összevásárló házalók a cserekereskedés céljára főleg gablonczi olcsó bijouterie-árakat, rézből, ólomból készült gyűrűket, fülbevalókat, brocheokat és üvegyöngyöket vásárolnak.

A díszműáru-házalók az olcsó és silány, u. n. tömegcikkekkel kereskednek. Ezen cikkek főleg a házalók tevékenységének köszönhetik forgalmukat. A házalók által forgalomba hozott áruk többnyire az osztrák és német ipar termékei. A hazai gyártmányok közül kiemelendők az óbudai kényomatok, a pozsonyi pipaszárak és szipkák, a selmeczi cseréppipák, a gummilapdák.

A hazai nép- és háziipar számos termékét kizárólag a házalók hozzák forgalomba.

A házalók vevőköre főleg a «kis emberek»-ből kerül ki: munkások, kisiparosok, kishivatalnokok, kisgazdák. A házalókereskedés virágzásának egyik főoka a fogyasztó közönség kényelemszeretetében keresendő. Másik főoka, hogy gyakran pillanatnyi szükségletét elégíti ki. Némelyek restéinek egynehány fillérnyi bevásárlásért bemenni egy üzletbe.

A házalók előnye a boltosokkal szemben, hogy áruaktáruk csekély lévén, kamatveszteségük nincs, előnyük továbbá, hogy boltbért nem fizetnek, adóterhük csekély. Élettartásuk általában alacsonyabb, mint a letelepült kereskedőké, igénytelenebbek.

A házalónak igen ügyesnek és szorgalmasnak kell lenni, ha nagyobb forgalmat akar elérni. Nagy rábeszélőképességgel kell bírnia. Nem ritkán tolakodók, néha a közönség jószívúségéhez appellálnak. A legtöbb házaló az árat túltartja, mi arra vezetendő vissza, hogy a fogyasztóközönség a házalótól olcsón akar vásárolni és szeret alkudni. Megegyik, hogy üzleti fortélyokhoz nyúlnak (trikkek), amelyek közel járnak a csaláshoz.

Általában véve, nem igen tapasztalható, hogy a házalók veszedelmes vagy aggályos elemekből sorakoznának. Többnyire tisztességes, szorgalmas emberek, kik nehéz munkával csak annyit keresnek, amennyi a lét fentartásához – alacsony élettartás mellett – szükséges.

A kiskereskedők és kisiparosok a házalókereskedőben és vándoriparosban versenytársat látnak. Ezek nézetük szerint érdekeiket érzékenyen sértik. Kiküszöbölésére törekednek és érdektársulataik folytonosan har-

colnak a házalókereskedés és vándoripar ellen, megmozgatják a kereskedelmi- és iparkamarákat, a kormányt.

Igen virágzó állapotban van a könyv- és hírlap-colportage. Sok folyóirat, füzetes vállalat, gyűjteményes munka (regénytárak, lexikonok, összegyűjtött munkák, remekírók) egyenesen rá van szorulva a colportage-ra, sőt valószínűleg meg sem indult volna, ha a colportage nem tenné lehetővé nagyobb elterjedésüket. A Mayer-féle lexikon újabb kiadásából 116,000 példányt adtak el a részletfizetéses colportage segítségével. Ez a colportage sok existenciának ad kenyeret és élénkítőleg fejlesztőleg hat az irodalomra. Kinövései: a pornographikus irodalom terjesztése, a sok, néha 100-150 füzetben megjelenő rémregények, melyeknek előfizetésére jutalomtárgyakkal (fali óra, függőlámpa stb.) csábítják az alsóbb néposztályok tagjait. Baj az is, hogy igen sok külföldi, tetsetők kiállítású, de sekély tartalmú és néha magyarelleses folyóiratokat is terjesztenek.

A sok füzetű regényeket a házaló körökben Schund-nak nevezik ellentétben a jóra való irodalmi munkákkal és folyóiratokkal (Ezek a «Sortiment»). Vannak regények, melyek 225 füzetben jelentek meg (ilyen pl. A tébolyda titkai ez. rémregény).¹ Egy-egy füzet ára 10-14 fillér. Budapesten két-három vállalkozó foglalkozik ilyen regények kiadásával. A külvárosokban még ma is kapósak, de terjesztésük nem könnyű dolog, sok helyen kiutasítják a colporteurt, sőt tetteles bántalmazások sem tartoznak a ritkaságok közé. A terjesztés úgy történik, hogy első nap csak «kirakják» az illető regény első füzetét, azaz bedobják a lakásokba, konyhákba. Előfordul gyakran, hogy visszadobják, ekkora házalók a kilincshez teszik. A fődolog az elhelyezés. Másnap összegyűjtik a kirakott füzeteket, illetve a megrendeléseket. Ezeknek a regényeknek törzsközönségük van. Az egyik colporteur beszélt nekem egy mosónőről, ki a teknő felé akasztotta a füzeteket s így olvasott. Négy Schund-regényt járatott egyszerre és késő éjszaka is dolgozott, csak-hogy szenzációszenvedélyét kielégítse. A colporteurök az első öt füzetet ingyen kapják a kiadótól, illetve ennek bizományos ügynökeiktől s minden cím után egy koronát kapnak. A jutalmak minden 25 50. füzet után járnak az előfizetőknek. Többnyire silány olajnyomatok aranyozott keretekkel, feszületek, függőlámpák stb. A «legértékesebb» jutalom az utolsó füzettel jár. A colportagenak ezzel a fajtájával a házalók legalsóbb osztálya foglalkozik. Háromszáz példányból sikerült némelyik nap húszat elhelyezni.

¹ Nagy kedveltségnek örvendő regények még: A kastély titka, London réme, Jack, a hasmetsző, Rózsa Sándor.

Vannak vándorügynökök, kik képek, olajnyomatok, szobrok, hangjegyek terjesztésével foglalkoznak.

Az utczaí házalás terén tapasztalhatók némi kinövések. Itt néha a házalás csak ürügy a kolduláshoz. Nem ritkán 5-6 éves gyermekeket vagy nyomorékokat láthatunk az utczaí házalók között. Nálunk az utczaí házalás sokkal gyengébb, mint a külföldi városokban. A London County Council-statisztikája a *londoni* repülő (ambuláns) árusok számát 60,000-rre tette. Évi forgalmukat 360 millió koronára, évi hasznukat 96 millió koronára, az átlagos napi bevételt pedig fejenként 4 kor. 80 fill. – 8 kor. 60 fillére becsülik.¹

A berlini utczaí házalók számát 20 -25,000-re becsülik.²

Megkülönböztethetünk mustra-házalókat és áruházalókat. Az előbbinek csak megrendeléseket gyűjtenek, az utóbbiak el is adják a magukkal vitt portékákat.

Vannak elárúsító és bevásárló házalók. Az összevásárló házalók a csontokat, rongyokat, ócskavasat, üveget, palaczkokat, sertéket, ágytollakat, állati bőröket, tojásokat stb. veszik meg. Még egynehány évtizeddel ezelőtt általánosan dívott a cserekereskedés: a fentemített tárgyakért nem adtak pénzt, hanem tüket, gyűrűket, szappant, czémát, rövidárukat. Ma már a cserekereskedés a kivételek közé tartozik. Meg lehet különböztetni az időleges és állandó házalókat.

Az előbb említettek csak mellékfoglalkozásként folytatják a házalást, az ipari vagy mezőgazdasági foglalkozás mellett. Sok háziiparos egyúttal vándorkereskedő. Az udvarhely-megyei székelyeknél, «ha a család nagy és a földbirtok elégtelen a fentartásra, különösen téli időben, a család apraja-nagyja valamely háziipari készítmény nagyban való előállításával foglalkozik s azt szekérre rakva, a gazda, vagy valamelyik nagyobb fíu, sokszor azonban maga az asszony s elindul azokkal házalni. Bekalandozzák Csik- és Háromszék-megye faluit, sőt átmennek Romániába is, míg nyugat felé legfeljebb Maros-Vásárhelyig jönnek csak el.»³ Sajnos, hogy a székely szöttesek régi jó hírét elrontották újabban a házaló cigányok, kik magukat székelynek kiadván, osztrák gyárosok silány portékáját árusítják.¹

A felvidéki tót házalók egy része még ma is házi- vagy népipari czikkekkel kereskedik. Ha a foglalkozási statisztikát tanulmányozzuk, azt találjuk, hogy azokban a községekben, hol házalók vannak, rende-

¹ Zeitschrift für Socialwissenschaft 1901. évf. 10 füzet.

² Schriften des Vereins für Socialpolitik. 81. kötet, 7. 1. Lipcse, 1899.

³ Barabás Endre: Udvarhelyvármegye közgazd. leírása. Közgazd. Szemle. XXXIII. k. 718. I.

⁴ U. o.

sen háziiparosok is szerepelnek. Azok a községek, melyeket Csaplovics felsorol, még ma is kiküldik a házalókat. De már nem olyan számosak és jó részük Ausztriában és a külföldön tartózkodik. Sokakat absorbeált a kivándorlási mozgalom.

A felvidéki tót házalók között a rövidárukkal kereskedők a legvagyonosabbak. Ezek nem ritkán saját kocsijukon szállítják portékáikat. Akad közöttük olyik is, akinek vagyonát 50,000 100,000 koronára becsülik. Többnyire Baán, Privigye, Znióváralja vidékéről jönnek. Áruikat Bécsben, Budapesten vásárolják. Vannak ily nagykereskedők, kik kizárólag, vagy főleg házalókkal kereskednek s azokat utazóikkal felkerestetik.

Még elég számosak az üvegtárgyakkal és porcellánedényekkel házaló tótok. Ezek többnyire összevásárolják a magyarországi és külföldi gyárakban kiselejtezett árukat. Bécsben nagy számban található. A házalók egy része nagy kétkerekű kocsin szállítják az árukat faluról-falura. «Tagadhatatlan, hogy az edényházalók a vidéken részben még nélkülözhetetlenek. Ha a kocsi megérkezik egy faluban, már várják az emberek; a lakosok már előre tudják a házaló megérkezését, miután az egyes vidékeket bizonyos turnus szerint látogatják meg. Vannak még kisebb helységek, ahol a kereskedők nem tartanak edényárukat, itt a házalókra még mindig szükség van».¹

Sokan fakanalakkal, fatányérokkaal s egyéb fatárgyakkal házálnak Némelyek a tót asszonyok által készített kézimunkákat: kék, piros, barna ornamentumokkal díszített vászonabroszokat, asztalkendőket árusítanak. Némelyek viaszkos vászonnal házálnak, amelyet budapesti vagy bécsi nagykereskedőknél vásárolnak be.

Gyakoriak a gyümölcscsel, a sajttal, kocsikenőcscsel házaló felvidékiek. Majdnem teljesen eltűntek a pálinkával házaló tótok.

A hazai házalókereskedésről vázolt rajz nem volna teljes, ha megfeledkeznénk a Magyarországon házaló *idegenekről*. Külföldieknek tudvalevőleg nem adnak házalási engedélyt. Legtöbb idegen házalónk Ausztriából jön hozzánk. Csehországból jönnek a csipkekereskedők, Sziléziából a vászonházalók. Nagyobb számban szerepelnek a déli gyümölcscsel és czukorkaárukkal a vendéglőkben házaló krajnaiak, kik főleg Gottscheeből származnak (kucséberek). Gyakran tűnnek fel utcáinkon és nyilvános helyeinken az u. n. bosnyákok, kik azonban nagyrészt dalmaták. Cikkeiknek túlnyomó részét itteni nagykereskedőknél vásárolják be s csak igen alárendelt szerepet játszanak árukészletükben a keleti ipar termékei. Sok házaló jön át hozzánk Galicziából.

¹ Schriften des Vereins für Sozialpolitik. LXXXIII. k. Untersuchungen über das Hausiergewerbe in Oesterreich. 13. 1.

Olaszországból származnak a gipszfigurákkal házaló egyének. Ezek nagyobb városokban telepednek le, ott készítik kis műhelyükben áruikat s azokat személyesen és segédekkel árusítják el.

Az idegen házalók száma nem mondható nagy, de nem is kevesebb, mint a külföldön dolgozó magyar házaló. Pontos statisztikai adatok nem állnak rendelkezésre.¹

Házalóink közül igen sokan felkeresik az osztrák tartományokat Bécsben is sok a felvidéki házaló, kik díszmű- és rövidárukkal, vászonnal, viaszkos vászonnal, üveg- és porcellánárukkal, csipkével, posztóval házalnak. A székely háziiparosok is gyakran mennek ki Ausztriába és Romániába szőnyegekkel, hímzésekkel. A felvidéki házalók közül sokan kimennek Oroszországba. Ezeknek egy része állandóan künn marad. Bulgáriában számos Erdélyből származó kosárházaló kereskedik. Ezek a Duna mellett fekvő városokban telepedtek le és műhelyeket rendeztek be. A mesterek iparuk után évenként 10-20 lew. adót fizetnek s ennek fejében a házalásra is fel vannak jogosítva. A kosárkereskedés egész éven át folyik, legerősebb azonban szüret idején. A kosarak ára darabonként 0.30-2 lew.²

A budapesti házalók személyi és életviszonyára vonatkozólag birunk közelebbi adatokat. A tulajdonképeni házalók között volt 1891-ben férfi 743, nő 88, tehát a túlnyomó többség férfi. A kofáknál fordítva áll a viszony: 104 férfi kofával szemben áll 677 női kofa. Összesen volt 2073 járó-kelő kereskedő, ezek között 1082 férfi, 991 nő, még pedig:

0-15 éves	17.09 %
15-30 «	33.92 «
30-50 «	30.26 «
60 éven felül	18.17 «

A tulajdonképeni házalók és kofák korviszonyait a túloldalon levő táblázat tünteti fel.

Ezekon kívül szerepelnek statisztikánkban: járó-kelő tojáskereskedők (29), kenyérárusok (11), baromfikereskedők (159), egyéb piaczi árusok (185). A kucséberék száma 77-re rúg; ezeknek többsége 15-30 éves (43), 60 éven felül csak 11.

¹ Kívánatos volna, ha kereskedelmi kormányunk a házalási statisztikát elkészíttetné.

² Damyanoff Boyan K. Der Hausierhandel und das Marktwesen in Bulgarien. Lipcse, 1898. 26 l. Azon adat, hogy a Bulgáriában házaló pléháru-kereskedők Erdélyből származnak, valószínűleg téves. Ezek bizonyára a mi drótosaink, akikről tudjuk, hogy nagyobb számmal tartózkodnak Bulgáriában.

	H á z a l ó		K o f a	
	férfi	nő	férfi	nő
0--15 éves.....	—	—	3	4
15—30 «.....	127	20	20	63
30—50 «.....	252	29	56	292
50—60 «.....	225	26	17	192
60 éven felül.....	139	13	8	123
Ismeretlen.....	—	—	—	3

A műveltségi viszonyokra fényt vet azon körülmény, hogy a budapesti járó-kelő kereskedők között 76.79% tud írni a tulajdonképeni házalók között pedig 97.31 %.

A budapesti járó-kelő kereskedők között volt 1891-ben:

római katolikus	931	még pedig férfi	353;	nő	578
ágost. evang.	97	«	«	47	« 46
helvét	115	«	«	26	« 89
izraelita	885	«	«	632	« 253

Nemzetiség szerint volt magyar 1091, német 653, tót 172. A férfiházalók között a túlnyomó többség belföldi (566). Ausztriából volt 198, ezek között Ausztria német tartományaiából 10, Csehországból 13, Morvaországból 7, Galicziából 125, Bukovinából 3, egyéb 3. Külföldi volt összesen 16, még pedig Bajorországból 1, Oroszországból 8, Romániából 3, Bulgáriából 2, Törökországból 2. A budapesti kereskedelmi- és iparkamara titkári hivatalának előzékenysége folytán közölhetjük az 1903. évről a házalási törzskönyv adatait. A kimutatás Budapesten összesen csak 197 házaló működnek, a kik közül 74 rövid-, norinbergi, díszmű-, szövött és kötött árukkal, 63 pedig kelmék, szövetek, selyem, szőnyeg és vászonárukkal házalt. (Lásd a túloldalon levő táblázatot.)

Több házaló szerepel a főváros 1891. évi népszámlálási munkálatában. Ennek adatai szerint a járó-kelő kiskereskedők csoportjába tartozott 2073 egyén (1881-ben 2211), még pedig 731 házaló (1881-ben 804), 752 kofa (1881-ben 667).¹

A magyar birodalomban a házaló kereskedők száma volt 1862-ben 4203, 1890-ben 14,313, még pedig 12,427 férfi és 1886 nő. A legnagyobb számokkal szerepelnek Budapest (1094), Zólyomm. (887),

¹ Körösy József: Budapest főváros az 1891. évben. A népszámlálás és nép-leírás eredményei. Bpest 1898. III. k. 114. I.

Kimutatás

az 1903. évi házalási törzskönyvi nyilvántartásról.

Törvényhatóság illetve rendezett tanácsu város	Az 1903. évben kiadott új házalási engedélyek száma							Korábban kiadott házalási engedélyek megősszehibítása							Ezek közül a külföldön házalt		
	dírtól, sodronyos és bádog- nyitra	kemek, szövetek, gyapjú, szőnye- k stb., vázson és cserémműve- k	házipariilag készített cipke- stb., árúkra	llyeg, porcelán, agyag és edényárúkra	játék és egyéb fa és vasárúkra	háztartásiak készített nyerg, fa- és vasalvány stb. árúkra	rövid, normabérgi díszm., sző- vét, köntös stb. árúkra	egyéb árúkra	összesen	dírtól, sodronyos és bádog- nyitra	kemek, szövetek, gyapjú, szőnye- k stb., vázson és cserémműve- k	házipariilag készített cipke- stb., árúkra	llyeg, porcelán, agyag és edényárúkra	játék és egyéb fa és vasárúkra		háztartásiak készített nyerg, fa- és vasalvány stb. árúkra	rövid, normabérgi díszm., sző- vét, köntös stb. árúkra
Budapest	1	49	16	1	57	24	148	14	1	1	1	1	16	7	50	2	
Kecskemét th. v.								1							1		
Pest-Pilis-Solt Kiskun vm.		12	1	1	24	13	60	13					26	4	34		
Székesfehérvár sz. k. v.															17	1	
Fejérmegye					3	2	5								18		
Összesen	1	61	17	4	1	88	213	27	1	8	12	102	59	12	102	2	

Nyitra. (856), Trencsénm. (556), Pestm. (553), Sopronm. (430), Árvám. (392), Somogym. (349), Pozsonym. (335), Bács-Bodrogm. (352). A női házalók száma legnagyobb Nyitra- és Zólyom megyékben, tehát ott, hol a házi- és népipar virágzó állapotban van.

Az 1900. évi népszámlálás adatai szerint a magyar birodalomban a házaló kereskedők száma 17,426 (az eltartottaké 31,315). Számuk tehát 1890. óta 3113-al emelkedett.

Az élelmiszerkofák, és egyéb piaczi, vásári és utczaei élelmiszer-árusok száma az 1900. évi adatok szerint 12,569, az egyéb piaczi, vásári és utczaei árusok és kofák száma 2856. (Az eltartottak száma 12,143.) Közel 100.000 ember él még ma Magyarországon a vándoripar és vándorkereskedés után. Figyelembe kell továbbá vennünk a házi és népipar rovatában szereplő 42,205 kereső és 56,032 eltartott egyént. Ezek jó részének existenciája a vándorkereskedéssel függ össze.

Összehasonlítás kedvéért vizsgáljuk röviden a külföldi adatokat. Nagy Britanniában a házalók száma:

1851	34638
1861	29114
1871	60538
1881	55694
1891	67717.

Ezeken kívül van még tömérdek utczaei elárúsító.

Olaszországban volt 1881-ben 22,404 vándorkereskedő, 6318 rongyszedő és köszörűs, 991 üstfoltozó. Svájcban a házalók száma a törvényhozás minden korlátozása daczára emelkedik. Ausztriában a házalók száma újabban csökken. Volt 1857-ben 12,805, 1881-ben 22,964, 1890-ben 18,233, 1897-ben 16,784.

A vándoripar és vándorkereskedés terjedelméről különben a statisztikai adatok nem adhatnak hü képet, mert sokan ezt csak mellékfoglalkozásként üzik s ez a statisztikai lapokon gyakran nem lesz feltüntetve. A házi- és népiparral foglalkozók egy része házalással is foglalkozik. A házalási engedélyek száma sem tájékoztat a házalók számáról, mert igen sokan engedélylyel nem bírnak.

A házalóellenes mozgalomban több irányzatot különböztethetünk meg. A legradikálisabb irányzat a házalókereskedés teljes eltiltását óhajtja (pl. a nagyenyedi ipartestület).¹ Az enyhébb irányzat megelégszik a házalás törvényileg leendő szabályozásával és korlátozásával, (így több ipartestület, az országos ipartestületi ülések, a fővárosi kis-

¹ Az ipartörvény módosítása 111. k. Hazai anyag II. rész. Kívánságok és Javaslato. Bpest 1904. 616-621. 1.

és középkereskedők társulata.) A törvényileg leendő szabályozásnál óhajtják, hogy a házalás ügye Ausztriából teljesen függetlenül rendeztessék, hogy a házalási jogosultság magyar állampolgársághoz köztessék, hogy a házalási engedélyek csak kivételesen, különös figyelmet érdemlő esetben, csak helybeli szegényeknek és nyomorékoknak, kik másként kenyerüket megkeresni nem képesek, adassék. Az 1890. évi II. országos ipartestületi gyűlés a nőnemhez tartozóknak semmiképen nem akarja megengedni a házalást. Ugyanezen gyűlés azt óhajtja, hogy a házalási engedélyért folyamodók igazolni tartozzanak, hogy azon iparágban, melynek czikkeivel házalni akarnak, képesítéssel bírnak. Némelyek a házalók adóját óhajtják lényegesen felemelni, mások azt kívánják, hogy házalási engedély alapján csak az házalhasson, a ki az állami adón kívül az egyes helységekből tartózkodása idejére a megfelelő községi adót is viselte. Vannak a kik a házalókat el akarják tiltani a segéd tartástól, a hetivásárok látogatásától, attól, hogy a házalókereskedést állandóan egy és ugyanazon községben házról-házra járva gyakorolhassa; vannak a kik a házalást oly módon akarják korlátozni, hogy a városban csak három, nagyközségben két, kisközségben csak egy napon gyakorolható, hogy továbbá egy-egy községben ugyanazon házaló csak fél évenként egyszer jelenhessék meg.

A kulai ipartestület a kész iparczikkével való házalást óhajtja eltiltani, más testület azt kívánja, hogy a házaló közvetlen ne vehessen a gyárból, nagykereskedőtől, hanem csakis a középkereskedőtől és iparostól. Sokan azt követelik, hogy a házalás kizárólag gyári és háziipari termékekre szorítkozzék és hogy házalási engedély csak oly magyar háziipari czikkekre adassék, amelyek az engedélyes lakhelyén, illetve közigazgatási járásában készültek. Az engedély nélküli házalásra drákói büntetéseket óhajtának.

A házalók is kezdenek szervezkedni s érdekeik megvédése céljából országos egyletet alakítottak.

Folytonosan szaporodik azon városok és községek száma, amelyek a házalókereskedést szabályrendeletileg megtiltják. Ezeknek a száma ma már meghaladja a 140-et.

III. A drótosok.

Jelige: «Egy jól megfigyelt ténynek gyakran több értéke van, mint kötetéket megtöltő spekulációknak, melyeknek csak úgy lehet becsök, ha tényekből indulnak ki.»

Földes Béla.

A német Verein für Socialpolitik 1890-ban nagyszabású enquete-t indított meg a vándor- és házalóipar kérdésének megvilágítása tárgyában. A házalók két kategóriáját tették tüzetesebb vizsgálat tárgyává:

1. azokat a kézműveseket, kik ipari tevékenységet vándorolva kínálnak és
2. azokat a kereskedőket, a kik portékákat házról-házra visznek elárúsítás céljából, akár otthon maguk állítják azokat elő, akár idegen vállalkozóktól, gyárosoktól vagy kereskedőktől szerzik be azokat. Első sorban arra fektették a fősúlyt, hogy a házalók azokon a helyeken kerestessenek fel, a honnan származnak. A kép kiegészítése céljából azután azokat a helyeket írták le monographice, a hol a házalók tényleg működnek.

A monographiák a következő kérdésekre terjeszkedtek ki: Szociális szempontból vizsgálták, hogy kik azok a személyek, kik házalással foglalkoznak (kor, nem, polgári állás, vallás, anyanyelv, testi fogyatkozások); milyenek a vagyoni viszonyaik (ház, föld-, marhatulajdon); a gyermekek és egyéb eltartandó családtagok száma, összeköttetésben áll-e a házalás más kersettel? A házaló családtagjai a házaló távolléte alatt mivel foglalkoznak? Egész éven át házalnak-e, vagy csak néhány hónapon át és mikor? A házalás nem ürügy-e a koldulásra?

Gazdasági szempontból vizsgálták, a házalás útján forgalomba hozott árucikkek válfajait és az okokat, hogy miért hozatnak azok forgalomba házalás útján? Otthon készítik-e az árukat, vagy kereskedőktől avagy gyárosoktól szerzik-e be azokat? Milyen fizetési feltételek mellett szerzik be azokat (kézpénz vagy hitel mellett), milyen mennyiségeket szereznek be egyszerre és mily idő alatt tudták azokat eladni? Saját számlára történik a házalás, vagy idegen számlára (u. n.

bérházalás)? Kíséri-e a házalót segédszemélyzet, mily viszonyban áll ez a házalóval (bér, tantième), milyen szállítási eszközöket használnak? Meddig tartózkodnak az egyes helyeken? Mily költséggel van összekötve a házalás? Készpénzért adnak el vagy hiteleznek? Szokták-e az árakat túltartani? Milyen a nyereség? Meglátogatnak-e bizonyos vidékeket rendszeresen? vagy milyen időközökben? A piacok részletes leírása. A lakosság mely rétegeiben árulnak? Készletben vannak-e a házalók cikkei az állandó üzletben? Miért nem versenyezhet az állandó üzem bizonyos cikkekben a házalóiparral? Erősödött vagy hanyatlott utóbbi időben a házaló ipar? Panaszkodik-e a közönség a házalókra? Az enquête vezére Stieda Vilmos, akkor rostocki, jelenleg lipcsei tanár volt. A kutatás nagy nehézségekkel járt. Sokan visszarettek a házalókkal való érintkezéstől. De azért mégis akadt sok neves tudós, képzett nemzetgazda, magasabb rangú közigazgatási tisztviselő, lelkes tanító és lelkész, egynéhány főiskolai hallgató, ki alávetette magát a nagy fáradságnak és összegyűjtötte egy bizonyos vidék vagy város házalására vonatkozó adatokat.

A Németországra vonatkozó anyag öt kötetben, az Ausztriára vonatkozó monographiák egy kötetben, a svájci, olaszországi, angolországi és svéd adatok együtt egy kötetben adattak ki. Magyarországra az enquête nem terjedt ki, de a hazai *drótosok* gyakran szerepelnek a kötetekben, sőt az egyik monographia kizárólag velük foglalkozik.

Sajnos, hogy a drótosokra vonatkozólag gyűjtött adatok nem mind megbízhatók, sőt gyakran határozottan tévesek. Némely referens adatai homlokegyenest ellenkeznek a másikkal. *Flechtner Fritz*, ki a sziléziai és boroszlói házalókat ismerteti, panaszkodik, hogy a tótok pontatlan és ellenmondó felvilágosításokat adtak, részben bizalmatlanság folytán, részben mert nem bírják eléggé a német nyelvet.¹ *Kind Hermann*, az a referens, kit a lipcsei államtudományi szemináriumból kiküldöttek, hogy a drótosok viszonyait hazájukban tanulmányozza és a ki több felvidéki faluban rövid ideig tartózkodott is, nem járt el a kellő óvatossággal. Tudori értekezésének anyagát sok szorgalommal, elismerésre méltó buzgalommal s a drótosok iránt érzett bizonyos jóindulattal gyűjtötte össze, de kritika nélkül, helyenként naivitással dolgozta fel az adatokat, melyeknek egy részét úgylátszik zavaros forrásból merítette. Egyoldalú, a kellő ellenőrzést nélkülöző információk alapján nem lehet helyes képet alkotni a helyzetről, nem lehet megismerni a vándormozgalom okait és mellékkörülményeit.

¹ Schriften des Vereins für Socialpolitik. 77. k. Untersuchungen über die Lage des Hausiergewerbes in Deutschland. 1. k. Lipcse, 1898. 3. I.

A vándoripar és vándorkereskedés helyzetének, viszonyainak tanulmányozása nem tartozik a kényelmes feladatok közé. Irodalmi források alig vannak; személyes utánjárásra és tudakozódásra van szükség. A viszonyok úgy hozták magukkal – sors bona, nihil aliud – hogy több nyáron át Trencsén vármegye egy tipikus házalóvidékén, a drótosok hazájában töltöttem egynehány hetet. Ez alkalommal megragadták figyelmemet a drótosok, a vándoriparosok és vándorkereskedők ezen klasszikus példányai s megkezdtem az adatgyűjtést. Munkámban a vidéken lakó barátaim támogattak. Forrásaim többek között egy lelkész, ki évekig működött a drótosfalvakban, községi bírák, községi jegyzők, kereskedők, korcsmárosok, egy volt postamester, ki az egyik drótosközpont postáján működött, a vándorútjokról visszatért drótosok és a kottesói sodronyáru-műhely tulajdonosa, ki évekig külföldön vándorolt és most korcsmáros, drótárkereskedő és mezőgazda.

A drótosok csaknem kivétel nélkül Trencsénmegyéből és pedig főleg a bittsei járásból származnak, de sokan járnak a kisuczai-újhelyi, csaczi és zsolnai járásokból is. A bittsei járásban a férfilakosság zöme sodrony vagy bádogiparral, illetve házalással foglalkozik. Az ezredéves kiállítás alkalmával eszközölt felvétel szerint Trencsénmegye 83 községében foglalkoztak sodrony- és bádogiparral. A drótosok metropolisza a nagybittsei járásban fekvő Rovne. Ennek a nagy határral és 3755 lakossal bíró község valamint szomszédos falvak férfi lakossága, fel egészen a morva határig, csaknem kizárólag a vándorkereskedésből és vándoriparból él. A Beszkidek alján elterülő fensíknak valamikor gyönyörű erdei voltak, a melyek sok munkaalkalmat nyújtottak a népnek. Az egykor virágzó faipar elpusztult. A termőföld területe nem nagy, az éghajlat zord, a földek soványak, csak burgonya, zab és káposzta terem rajtuk. A kevés nagybirtok bérlők kezében van. A parasztság többnyire törpe birtokokon tengődik. A földművelés a hegyes vidékeken nagy fáradtsággal és kevés haszonnal jár, az állattenyésztés állapota épenséggel nem virágzó. Gyáriparról alig lehet beszélni. Zsolnán van egy nagyobb posztógyár több száz munkással, Nagy-Bittsén két gyufagyár 2-300 munkással, (többnyire gyerekekés asszonyok), a többi u. n. gyár egészen jelentéktelen (műtrágyagyár Zsolnán, sörfőzde, bőrgyár Nagy-Bittsén).

Ezek a körülmények: a mostoha természeti viszonyok, a földművelés kezdetleges volta, az elhanyagolt állattenyésztés, az ipar gyengesége, illetve hiánya, a népesség aránylagos sűrűsége magyarázza a vándormozgalmat, mely már hosszú múltra tekint vissza. A szükség csinált a felvidéki tótból vándoriparost és vándorkereskedőt. Ma a

vándoripar és vándorkereskedés ennek az egész vidéknek éltető eleme s ha ez nem volna, a kivándorlási mozgalom még nagyobb mérvet öltene.

Kind szerint az uzsora is nagy mértékben hozzájárul a felvidéki nép nyomorúságához.¹ Egyes esetek előfordultak ugyan és előfordulnak még ma is, hogy parasztok uzsorások kezébe kerülnek, de ez nem olyan általános, mint a hogy ezt *Kind* állítja. Régebben gyakrabban fordult elő, hogy uzsorások kiszipolyozták a népet, de ma már lényegesen javultak a viszonyok. A nép intelligenciája emelkedett, s a hitelviszonyok javultak. Zsolnán, Bittsén, Csaczán takarékpénztárak, több községben hitelszövetkezetek működnek. A mit *Kind* a gazdag zsidó korcsmárosokról és kalmárokról ír, a mesék világába tartozik.² A falusi korcsmárosok és szatócsok túlnyomó nagy része épp olyan szegény, mint a nép s nehezen keresi meg mindennapi kenyerét.²

A drótosok vándormozgalmának oka az, hogy otthon nincs kellő kereset, illetve nincs oly nagy kereset, mint a minőt a házaló- és vándoripar nyújt. Figyelembe veendő továbbá az, hogy a drótosnak vérében van már a vándorhajlam és ösztön. Apja, nagyapja, testvére, minden férfirokona künn járt a nagyvilágban. A gyermek nem hall mást, mint az idegen intézmények és szokások leírását, folyton hallja a külföldi gazdagság túlzásait, folyton emlegetik előtte a külföldi országokban meggazdagodott rokonokat és ismerősöket.

Rovnen kívül a főbb drótos-községek: Nemes-Kottesó, Oblazow, Styávník, Dlhepole, Viszoka, Trencsén-Makó, Krasznó, Szvedernik, Kollarovicz, Rudina, Turzovka, Csacza, Petrovicz, Zakopcze, Sztaskov, Podvisoka, Rakova, Nagy-Divina stb.

Trencsénmegyéből 1890 decz. 31-én 32.900 egyén volt távol. Ezek közül Ausztriában tartózkodott 6585, az egyéb külföldön pedig¹ 4604. Ezeknek jórésze drótos. Az elsőrendű sodronyos-községek férfi lakosságának legnagyobb része távol van. Az egyik forrásom szerint Rovne, Kollarovicz, Sztávník, Petrovicz 12 éven felüli férfi lakosságának 75%-a, második forrásom szerint 95% van állandóan távol. Kollarovicznak pl. 3000 lakosra van s onnan 600–700 ember állandóan vándorol.

Hogy a vándormozgalom mikor indult meg, nehezen állapítható meg. Bizonyos, hogy már a XVIII. század végén szerepeltek a külföldön a felvidéki tót házalók. Csaplovics 1829-ben megjelent könyvében megemlékezik a drótosokról is: «Sok tót Nyitra-, Trencsén- és Szepes-

¹ Untersuchungen III. k. 265. 1.

² Untersuchungen III. 268. I.

megyéből azzal keresi meg mindennapi kenyerét, hogy egynehány font vasdróttal nyaka körül, a bel- és külföld közel és messzefekvő vidékeit bejárja és az a összetört fazekakat, tepsiket és tálakat felkeresik s azokat kis díjazásért a legnagyobb gyorsasággal körülfontják vasdróttal, hogy megint egészét csináljanak belőlük, a nélkül, hogy ahhoz ragasztó anyagot használnának. Ablakrostélyokat is készítenek, valamint vasalótartókat. Bécsben minden perczen lehet őket látni, a mint az utcákon fel- és alá futkoznak».¹ A XIX. század elején egyesek gyalog feljutottak Berlinig, Varsóig, Danczigig és sokan tartózkodtak Sziléziában, Szászországban, Morva- és Csehországban Különösen fellendült a vándoripar 1848 óta. Előmozdította a mozgalmat a jobbjóság felszabadítása, a közlekedési viszonyok javulása. A drótosok is igénybe vették a vasutakat és mind távolabb fekvő vidékeket kerestek fel. A 60-as évek liberális gazdasági törvényhozása is előmozdította a vándoripar felvirágzását, a mennyiben megkönnyítette a házalási engedélyek megszerzését.

A drótosok vándorlása ma már a földgolyó minden tájára terjed ki. Drótosaink régebben Afrikában és Ausztráliában is jártak, de kedvezőtlen üzleti eredmények miatt újabban már nem mennek oda. Üzleti gócpontoknak tekinthetők hazánkban: Budapest (itt 10-15 drótos, illetve bádogos-telep létezik), Nagy-Kanizsa, Arad, Susák (Fiume mellett). Magyarországon a drótosok ipara megnehezítették. Házalási engedélyt könnyen nyernek, de ezzel inkább kimennek Ausztriába. Nálunk a legtöbb városban a kereskedők és iparosok mozgalma folytán a házalás meg van tiltva, a falukba pedig nem szeretnek járni, mert ott az üzlet keveset jövedelmez. Az Alföldre nem szeretnek járni, mert ott a lakott helyek nagyon távol esnek egymástól. Legjobban kedvelik azokat a vidékeket, hol a népsűrűség nagyobb és a lakosság vagyosabb.

Ausztriában a főtelepek Bécs, Prága, Lincz, Grác, Korneuburg Reichenberg. Az utóbbi helyen és vidékén körülbelül 100 drótos működik.²

Prágában körülbelül 200-ra rúg a tót házalók száma.³ Németországban a főtelepek Berlin, Lipcse, Drezda, Boroszló, Königshütte, Königsberg, Strassburg, Metz. A német birodalomban élő drótosok számát Kind 2000-nél többre becsüli. Szászországban 93 volt rendszerileg bejelentve; ezek között lakott Lipcsében 37, Drezdában 17.⁴

¹ Gemälde von Ungarn II. 78. 1.

² Untersuchungen über die Lage des Hausiergewerbes in Oesterreich. 249. 1.

³ Untersuchungen in Oesterreich. 145. I.

⁴ Untersuchungen III. 240. 1.

Svájcban is számos a drótos, a főtelepek: Zürich, Bern, Aargau, Genf. Oroszországban több ezer drótos él. A nyelv rokonságán kívül főleg az vonzza őket, hogy ott jobban keresik czikkeiket. Az orosz hatóságok jóformán kiédesgetik őket. Nagyobb telepek vannak Szent-Péterváron, Moszkvában, Odesszában, Tiflisben, Rigában és Varsóban. Jelenlényesebb telepek találhatók Bukarestben, Sophiában, Philippopolisban. Franciaországban főleg Paris és Lyon a drótosok székhelye. Kisebb telepek vannak Svédországban, Hollandiában, Dániában és Olaszországban.

Ázsiában nagyobb telepek vannak Bakuban, Omszk-ban, Irkutskban, Mukdenben és Charbin-ban (Mandzsúria). Észak-Amerikában a főtelepek: New-York, St.-Louis, Fort Worth (Texas), San-Francisko, Los Angeles és Rio de Janeiro.

Az egyes falvak lakosai bizonyos előszeretettel látogatnak meg bizonyos országokat vagy bizonyos vidékeket. Azt mondhatnók, felszították maguk között a világot. Dlehepole-ből sokan eljárnak Felső-Olaszországba és Tyrolba, ugyancsak innen sokan kimennek Gnesen-Posenba. A kollárovciziak többnyire Bécs, Prága és ezek környékén tartózkodnak. A viszokaiak Szászországba szoktak kimenni, a rovnebeliek pedig különös előszeretettel Amerikába és Oroszországba vándorolnak. Az első drótos-csapat már a XIX. század negyvenes éveiben ment át az új világba.¹ Tudjuk, hogy azok a drótosok, kik az amerikai piacot felfedezték, még vitorlás hajón tették meg az utat.

A múlthoz képest a tulajdonképeni drótosok száma már aránylag csekély. A múltban a drótos vándoriparos volt s csak egészen mellékesen foglalkozott apróbb tárgyak elárúsításával. Rovnen ma már a «drótos» (drotár) szónak átvitt értelme van: értik alatta nemcsak a vándoriparost, hanem a vállalkozót, az üzletembert, a vándorkereskedőt, egy szóval azt az egyént, ki iparral vagy kereskedéssel községének határán túl keresi kenyerét. A drótosok iparával kizárólag férfiak foglalkoznak, az asszonyok otthon maradnak, felnevelik a gyermekeket, elvégzik a mezőgazdasági munkákat.

A XIX. század első felében még csak bedrótozással foglalkoztak. Pinczenyílások, ablakok bedrótozása, repedt edények, tányérok, tálak és csészéknek vékony drótfonallal való átkötése, serpenyők foltozása: ez volt a drótosok iparának kiindulási pontja.

Kezdetben tehát csak javítómunkákat végeztek. A takarékos háziasszonyok félrerakták az összetört konyhaeszközöket, míg jön a drótos, ki olcsó pénzért használható állapotba helyezte őket. Innen a német

¹ Kind adata szerint az első drótos a hatvanas évek elején ment ki Amerikába.

elnevezés: a Topf Stricker». A drótos gyalog járt faluról falura, a szabadban hált valamely szénaboglya alján, munkáját az udvaron vagy a pítvarban a földön ülve végezte. A kialakított munkadíján kívül egy darab kenyeret vagy ételmaradékot kért és rendszeren kapott is.

Később a drótból mindenféle tárgyakat kezdték készíteni: egér-fogókat,¹ pipaszurkálókat, mindenféle kosárcákat. A drótozás mellett ezekkel házaltak.

Újabban, a XIX. század nyolczvanas évei óta, midőn az agyagból való konyhaedényeket mindinkább kiszorítják a horganyozott és zománcozott pléhedények, a drótosok ipara is átalakuláson ment át. A reparálás lehetősége csökkent, mert a cikkek árai, a gyári előállítás folytán annyira csökkentek, hogy a javítás ki nem fizette magát. Ma már a drótosok jó nagy része bádogossá vedlett át. Részben saját készítményű, részben gyárakban vásárolt portékákkal házálnak. Az ipar-szabadság meghonosítása óta letelepedtek egyes külföldi városokban és ott kezdetleges műhelyeket rendeztek be s onnan szállították készítményeiket, mind távolabb vidékekre. A tulajdonképeni drótozás jóformán megszűnt s ezt ma már a drótosok legalacsonyabb osztálya, a drótos-proletárok gyakorolják. A technika gyors fejlődése később is még átalakítólag hatott a drótosok mesterségére. Az önkészítette árukkal való házalást, a gyári iparral versenyezni nem tudó drótosok, mindinkább abbahagyják és ma már sokan házálnak idegen, nem ritkán gyári termékekkel.

A drótosokat különböző csoportokba oszthatjuk.

Megkülönböztethetjük:

1. azokat a bádogáru-és sodronyáru-készítőket, kik a saját készítményeikkel házálnak;

2. az egy helyen letelepedett, műhelylyel bíró bádogáru- és sodronyáru-készítőket. Ezek részben gépekkel dolgozó gyárosok, részben kisiparosok, kik több-kevesebb segéddel dolgoznak. A segédek házalással is foglalkoznak vagy tisztán gyári munkások;

3. olyanok, kik csakis házalással foglalkoznak és árukészletüket az előbbi kategóriába tartozó egyénektől szerzik be. Ezek a házalást saját számlájukra folytatják.

A drótosok árucikkeiket vagy maguk állítják elő vagy készen vásárolják nagykereskedőktől, gyárosoktól vagy más drótosoktól.

A legtöbb drótos saját készítményét és vásárolt cikkekét ad el. Olyan alig van, ki csak saját készítményeivel házal.

Vannak olyanok, kik csak városokban házálnak s olyanok, kik csak vidéken házálnak.

¹ Ezért nevezik őket még ma is Mäusefallenhändlernek.

A munkaszervezet a városi házalóknál a következő: Az üzem vezetője egy vagy két gazda. A segédek és tanoncok száma igen különböző (1-25). A segédek egy része a műhelyben dolgozik, másik része házal. A házalók reggel távoznak hazulról s csak estefelé jönnek vissza. Azután ők is dolgoznak még a műhelyben. A segédek egyike felváltva főzi a vacsorát.

Nagyobb drótáru «gyárak» vannak Boroszlóban (alapított 1890-ben), mely 25 emberrel dolgozik és Berlinben 1898 óta. Ezek a gyártmányokat nagyban adják el viszontelárusítóknak. Megrendelések érkeznek Németország igen sok városából. Saját házalóik nincsenek. A termelés technikája kezdetleges és munkagépek csak alárendelt szerepet játszanak. A használt szerszámok igen egyszerűek, kezdetlegesek és olcsók: egy kerek fogó a drót formálására, egy lapos fogó a drót csavarására, egy harmadik fogó a drót elvágására.

Az ónozást nem végzik maguk, hanem gyárosok által végeztetik.

A drótosok által alapított legnagyobb sodrony- és pléhárugyár Moszkvában van. Ez a valóságos gyár 60-100 emberrel dolgozik és 600-700 különböző cikket állít elő. A cég házalói Szibériába, Chinába, Japánba is elmennek. Ezen gyár két tulajdonosa nagy vagyont szerzett már, úgy hogy 1904 elején Moszkvában 86,000 rubelért házat vásárolhattak.

Vannak nagykereskedők, kik a drótosok által forgalomba hozott cikkekkel kereskednek. Ezeknek vannak utazók is, kik az egyes gazdákat felkeresik és kisebb hitelt is engedélyeznek. De nem ritkán előfordul, hogy a drótosok megrendelésre is dolgoznak. Így egyes prágai vaskereskedők süteményformákat készíttetnek velük. A munkadíj darabonként 6 fillér.

Egy munkás naponta 80 darabot készíthet.¹

Egyes nagykereskedők megrendelnek náluk kosárcákat. Egy darabért fizetnek 4-6 fillért (a drótot kapják a kereskedőtől). Egy ember 50 darabot készíthet naponként. Egérfogókat is szállítanak a kereskedőknek 14 fillérért. Naponta 18-20-at készíthet egy ember. A megrendelésre való munka csökken évről-évre, mert a drótosok nem igen képesek a gyárosokkal versenyezni. Régebben a közvetítő kereskedők is sokat vásároltak a tótoktól, de a gyári üzemek szaporodásával ez mindinkább megszűnik.²

Előfordul, hogy bádigosok is vásárolnak tőlük, így Boroszlóban.

¹ Weil. Untersuchungen 152. 1.

² Untersuchungen über das Hausiergewerbe in Oesterreich. Schriften des Vereines für Socialpolitik. 82. kötet. 151. 1.

Némely cikkben közvetítő kereskedést folytatnak a nagy- és kiskereskedők között.

A drótosok pléh- és drótárakkal háznak. Áruraktárak igen változatos.

A fehér pléhárak közé tartoznak az öntöző- és vizes kannák, torta- és kocsonyaformák, kis és nagy tepsik, lapátok, korsók, tölcse-
rek, kanalak.

Fekete pléhből készült cikkeik sütő-serpenyők és kalácsformák.

Tarka pléhből készült cikkeik: fali-, fésű- és gyufatartószekrény-
kék, takarékperselyek, játékszerek, kávé-, fűszer- és sótartók.

Zománcozott pléhcikkekből árusítanak: hab- és merőkanalakat,
tálakat, fazekakat, tégelyeket.

A drótárucikkekből a legfontosabbak az egérfogók, a sziták,
evőeszköztartók, szűrők, gyermekjátéktárgyak, kenyér-, kulcs- és kézi-
munkakosarak, mindenféle nagyságban.

Ezen tárgyak mellett háznak még különféle vas-, aczél- és
kefeárakkal: ruha- és súroló-kefékkel, szénlapátokkal, konyhakésekkel,
dugóhúzókkal, kulcskarikákkal stb.

Mindezen cikkek nagyobb keresletnek örvendenek, minden ház-
tartásban szükségesek, kevésbé vannak kitéve a romlásnak, kevés helyet
foglalnak el, könnyen csomagolhatók, könnyen szállíthatók és így a
házalásra igen alkalmasak. Mindezen cikkek igen olcsók (10 fillértől
kezdve 1 koronáig, 1 koronánál drágába cikk csak igen kevés van).

A drótosvállalatok élén u. n. gazdák állanak. A mester fogalmát
a drótos-ipar nem ismeri. Ritka, hogy a drótos-vállalatot egy ember
vezetné, rendszeren ketten, hárman társulnak. Ezek rendszeren házas
emberek és családjukat, mely csaknem kivétel nélkül odahaza marad,
időnként felváltva meglátogatják. A tótok csak ritkán szakadnak el
teljesen hazájuktól. Ha csak lehet, visszatérnek. Külföldi asszonyt nem
vesznek el. Mihelyt egy kis vagyont gyűjtöttek, hazajönnek. A fentebb
felsorolt városok mindegyikében van egynehány kisebb-nagyobb üzem,
több-kevesebb segédmunkással. A segédek rendes száma 5-6, de
vannak üzemek 10-25, sőt még több alkalmazottal. A tót már igen
fiatalon kerül ki a világba. Többnyire 12 éves korában kiviszik vala-
mely gazdához. A szerződésben kikötnek a szülők egy bizonyos díjat,
100-200 koronát, mely a három évi tanidő után nekik kifizetendő.
A fizetés utólag történik, előleg fejében csak 10-20 koronát kapnak.
A fiúk kezdetben nem kapnak semmiféle fizetést, csak az ételmezés,
lakás és néha ruházat van kikötve. A szerződési idő után még csak
legfeljebb egy-két évre szegődnek valamely pán-hoz, ezután önállóságra
törekesznek. A gazda a legényeknek 4-10 kor. heti bért szokott

fizetni, de igen gyakori eset, hogy a bér előre nincs kikötve, hanem az év végén az üzleti eredményeknek megfelelően utólag állapíttatik meg. A bérházaló egész keresetét tartozik gazdájának beszolgáltatni s ezek hűségesen be is számolnak a bevételekkel. A gyerekek az összekoldult pénzt is tartoznak beszolgáltatni a gazdának. A viszony a gazdák és alkalmazottak között általában családias, patriarchális. Együtt laknak, együtt étkeznek s többnyire rokonságban is állnak egymással. Régebben nem ritkán igen szigorúan és durván bántak a fiatal legényekkel, úgy hogy ezek gyakran megszöktek. Ma már a fiúk sem tűrik a rossz bánásmódot.

A munkaidő általában hosszú: reggel öt órától este 9-ig dolgoznak, megszakítva félórai reggeli és uzsonna, valamint egy órai ebéd-szünettel. Az, hogy a drótos-mesterek közül többen meggazdagodtak, arra vezethető vissza, hogy a munkaerőt kizsákmányolják és a munkásokat rosszul fizetik.

A gazda, vagy ha többen vannak a gazdák, az illető város külső részeiben, vagy a város szomszédságában fekvő faluban egy kisebb egy-két szobából álló igen olcsó lakást bérel, amely egyúttal műhely. A berendezés a legkezdetlegesebb: ládákból, deszkákból van összetákolva. A tulajdonképeni drótosok kétféle drótot használnak: fekete és sárga drótot, az előbbit a cserépedények összedrótozására, az utóbbit a porcellánedények befonására. Ezek – a vándoriparosok legszegényebbjai – egyszerre csak egy-két kilót vásárolnak a vas-kereskedőnél. Egy tányér befonásáért 10-20 fillért kapnak, egy mosdó befonásáért 80 fillért, 1 koronát. Ha nagyon alkusznak velük, olcsóbban is megcsinálják, de akkor kevesebb drótot használnak fel.

Azok a drótosok, kik drótárukkal és pléhedényekkel házalnak, többnyire legényekkel dolgoznak és a házaló cikkek nagy részét maguk állítják elő. Vannak azonban drótosok, a kik csakis házalással foglalkoznak és a cikkeket nagyobb drótos-gazdáktól és gyáraktól szerzik be. A feldolgozott anyagot a helybeli nagykereskedésekben nagyban vásárolják. Miután sokat vásárolnak és azonnal fizetnek (néha több száz koronáig), 5-10 százalékkal olcsóbban kapják az anyagot, mint a bádgosok.

A termelés a munkamegosztás alkalmazásával történik. A házalás és a gyártás többnyire nincs élesen elválasztva. A házalást rendszeren az öregebb legények végzik, de néha a gyerekeket is kiküldik. Téli időben, mikor a házalás nehézségekbe ütközik, rendszeren mind a műhelyben dolgoznak. Ha enyhül az idő, a felhalmozott készletekkel mind elindulnak. Mikor a házaló a magával vitt készletet eladta, visszatér a telepre, ha azonban messze van, utána küldik az árukat. A vi-

dékre menő házaló hétfőn indul el körútjára és szombat este visszajön. Ha után vannak, igen egyszerűen élnek. Az ételt többnyire ingyen kapják. Hálóhelyiségük valamely paraszt istállója, padlása és csak ritkán a korcsma. Napi költségük nem haladja túl az 50-60 fillért. Fukarok, igénytelenek s a külföldön józanok.

A vevőközönség főleg a kis emberekből kerül ki: parasztok, kis polgárok, munkások. A drótosok nem ösmerik a szabott árakat. Tartartják az árakat, mert hozzá vannak szokva, hogy szeretnek velük alkudni. Néha a rendes ár kétszeresét is kérik, többnyire azonban igen kis haszonnal is megelégesznek. Kind összeállítása szerint a bruttonyeresség rendszeren 90-100 százalék.¹ Ez túlzás. Weil az árusításnál átlag elért nyereséget 50%-ra becsüli.²

Az évi forgalom és az évi termelés nagyságára vonatkozó megbízható adatok a dolog természeténél fogva nem szerezhetők be. A drótosok gazdasági viszonyai igen korlátoltak. Az elárúsított portékák értéke oly csekély, hogy csak minimális hasznot hajtanak. Csak hihetetlen alacsony élettartásuk teszi lehetővé, hogy évekig tartó vándorútjokból megtakarított tőkével jönnek haza. Régebben nem volt ritka eset, hogy a drótos két évi vándorlás után 2000 koronát hozott haza bocskorában.

Geissenberger az Elzász-Lotharingiában házaló drótosok évi forgalmát 700 márkára becsüli.³ Kind pedig a városi házalók átlagforgalmát 500 700 márkára, az ügyes vidéki házalókat pedig 2000 márkára teszi.⁴ Kind a gazdák évi tiszta nyereségét 200-300 márkára taksálja. Mi azt hisszük, hogy sokkal több, bizvást átlag 700-1000 koronára tehetjük. Vannak gazdák, kik jóval többet keresnek.

A drótáru- és bádogosműhelyekben dolgozó segédek és bérházalók sok üzemben nem kapnak fix bért, hanem az év végén tehetségükhöz és szorgalmukhoz képest a teljes ellátáson felül kapnak 400 600 kor. fizetést. Némely üzemben heti bért (4 8 koronát) és a kereset bizonyos százalékát kapják. Vannak drótosok, a kik a portékákat a gazdáktól bizományba kapják egy meghatározott áron, melyet visszatérésük alkalmával tartoznak megfizetni, a többlet a házalóé. Ügyesebb legények 1000 1200 kor. évi fizetést is élveznek, sőt vannak nagyobb fióktelepek vezetői, kik 1600–2000 kor. évi fizetést húznak. Az úton levő házaló-segéd költségeit a bevételekből fedezheti. A napi költségek

¹ Untersuchungen. III. 250. I.

² Untersuchungen über das Hausiergewerbe in Oesterreich. 152. 1.

³ Untersuchungen IV. 57. 1.

⁴ Untersuchungen III., 243. 1.

sohasem haladják meg az egy koronát. A tulajdonképeni drótosok tiszta évi kerestetét 500-600 koronára tehetjük.

Ha a drótosok életviszonyait vizsgáljuk, azt találjuk, hogy standard of life-juk igen alacsony. Azt már említettük, hogy a műhelyek egyúttal lakásczélokra szolgálnak. Évi bér fejében 70-140 koronát fizetnek. Ágyak sehol sem találhatók, hanem a legtöbb helyen szalmazsákokon, vagy szalmával kibélelt ócska ládákban vagy padokon hálnak. Télen le nem vetkőznek. Némely városban a vándorló drótosok tömegszállásokban hálnak, éjjelenként 6-8 fillért fizetve. Faluhelyen valamely paraszt házában szállnak meg, kinek a vendégszeretet fejében leszállított áron engednek át egyes tárgyakat.

A táplálkozás igen egyszerű. Ambíciójuk, hogy mennél nagyobb összeget hozzanak haza s ezért aránylag igen keveset költenek az ételmezésre. A külföldi leírások szerint a táplálkozás igen rossz.¹ Megbízható adataim szerint a táplálkozás ma már jónak mondható: mindennap esznek húst, az Amerikában és Oroszországban élők theát, a Németországban élők kávét reggeliznek. Este tésztát esznek. A külföldi és saját adataim közötti ellenmondás arra vezethető vissza, hogy tótjaink a külföldön igen szegényeknek akarnak látszani. Hogy takarékosak, sőt fukarok: az bizonyos. Ha vándorolnak, rendesen sikerül valamely magánháznál vagy vendéglőben ételmaradékot, legrosszabb esetben egy darab kenyeret kikunyorálni. A vándorló tót sokkal józanabb, mint a milyen otthon szokott lenni. Ha nem is tartózkodik teljesen a szeszes italoktól, úgy mégis mértékletes. A külföldön élő drótosok már kevésbé hódolnak a pálinkának, hanem inkább bort és sört isznak. A mértékletesség részben arra vezethető vissza, hogy a drótos, mielőtt a nagy útra elindul, a templomban a plébános előtt a fészületre megesküszik, hogy távolléte alatt vagy egyáltalán tartózkodik a szeszes italoktól, vagy pedig csak bizonyos korlátolt és meghatározott mennyiséget iszik (pl. naponként fél liter bor, vagy két korsó sör) és a fogadalmat ritka kivétellel hűségesen megtartják.

Vasárnap nem dolgoznak és nem háznak. A tótok mind vallásosak. Délelőtt a templomba mennek. A vasárnapi ebédnél mind együtt vannak. Délután leveleket irnak a családnak, vagy kártyáznak.

A drótosok igen ragaszkodnak szülőföldjükhöz, családjaikhoz.

¹ Lipsére nézve lásd. Kind: Untersuchungen über das Hausiergewerbe in Deutschland. III., 245.1. Prágára nézve lásd. Untersuchungen über das Hausiergewerbe in Oesterreich: Weil adatai; Boroszlóra nézve Flechtner adatai: Untersuchungen ... in Deutschland I., 20.

«Jobb otthon egy darab kenyér, mint idegen földön egy egész tehén» mondja a tót közmondás. Egy tót népdalból is megösmérhetjük a házaló drótosok honvágyát:

«Hajh vadludak vagytok, szegény drótos tótok,
Idegen országban szerte kóboroltok.
Tarisznya párnátok, zsák a takarótok
S ekkor is örökké haza álmodoztok.»¹

Az otthon maradt családtagokkal folyton leveleznek s pontosan meghatározzák, hogy hová czímezzék a legközelebbi poste-restante levelet. A külföldön élők mindig együtt vannak, összetartanak, kölcsönösen segítéyzik, támogatják egymást. A mikor csak lehet, haza jönnek. Az országban vagy a közelben házalók szeptember vagy október havában szoktak haza jönni és segítének a gazdasági munkáknál. Némelyek karácsonkor jönnek haza, de a legtöbben húsvétra érkeznek vissza, mert akkor a mezei munkáknál szükség van a férfiakra.

Némelyek az egész telet otthon töltik és csak húsvét után indulnak ismét a vándorútra. Az Amerikában, vagy igen távol fekvő európai országokban élő drótosok csak két-, három-, négy-évenként jönnek haza, de akkor huzamosabb ideig maradnak itt. Vannak, a kik megvárják gyerekük születését. Távollétük alatt gyakran küldenek haza kisebb-nagyobb összegeket az adósságok törlesztésére, az adótartozás lerovására, a család háztartásának költségeire. Keresetük legnagyobb részét magukkal hozzák. Különös, hogy azok az emberek, kik a legnagyobb nélkülözéseken mennék át a távol országokban, a kik nehéz munkát végeznek és néha óriási utakat tesznek meg gyalog, hogy egynéhány fillért megtakarítsanak, a kik külföldön gyakran koldulnak: otthon nem ritkán könnyelműen eltékozzolják a magukkal hozott összegeket.

A felvidéki falvakban a vándoriparosoknak és vándorkereskedőknek előkelő szocziális helyzetük van. Ott imponálnak azok az emberek, kik az ottani szükös viszonyokhoz képest jelentékeny összegeket hoznak haza. Jellemző, hogy a leányok szivesebben mennek ahhoz a legényhez, a ki vándorol, mert az ilyen rendszerint derekabb és több a jövedelme.

A nagyvilágból hazatérő drótos nem igen dolgozik: szabadság időnek tekintik az ottan töltött heteket, vagy hónapokat. Mutattak nekem egy szabadságon levő drótost, ki angol vadászfegyverrel a vállán, kutyájával vadászatra indult. Az egyik Oroszországból – nagyobb

¹ Lásd. Pehány Adolf: A felsőmagyarországi tótok. Az osztrák-magyar monarchia írásban és képben, XV. k. Magyarország V. k., 414. 1.

összeggel – visszatért sodronyos-vállalkozó évi 120 koronáért kibérelte az egyik község vadászati jogát.

A drótosok versenye ellen sokáig nem panaszkodtak az iparosok. Oly cikkeket készítettek és hoztak forgalomba, a minőket az iparosok egyáltalán nem termelnek s így a letelepült ipart nem károsították. Később a drótosok oly cikket is kezdtek előállítani, a minőket az iparosok is készítene, de ezek még mindig megtartották versenyképességüket. A gyári üzemek szorították le az árucikk árát, úgy hogy a kisiparosok kénytelenek voltak ezen cikkek termelését beszüntetni. Csak a drótosok képesek még a gyárral némely cikkben versenyezni, sokszor ők is csak forgalomba hozzák a gyári termékeket. A drótosok versenyképességének főoka igénytelenségükben keresendő. Oly keresettel elégesznek meg, a mely alig enged meg tisztességes életmódot. Az alacsony standard of life-ra vezethető vissza, hogy a drótosok fentarthatják magukat. Ez teszi lehetővé, hogy, több már gyárilag készült cikknél is képesek a nagy üzemekkel versenyezni, mert rendkívül olcsó munkaerők állanak rendelkezésükre.

A vándoriparral és vándorkereskedéssel foglalkozó külföldi monographiákban sokszor szerepelnek a drótosok, de komolyabb panaszokat nem emelnek ellenük, legfeljebb a koldulásukat rójják meg. Sok helyen bizonyos rokonszenvvel, vagy szánalommal emlékeznek meg róluk.

A drótosok ellen a közönség köréből nem igen merülnek fel panaszok, sőt bizonyos népszerűségnek örvendenek. Sokaknak állandó vevőkörük van. Nem ritkán várnak már a drótos eljövetelére.

A drótosok többnyire becsületes emberek, nem igen adnak alkalmat a hatóságoknak, hogy velük foglalkozzanak. Igen ritka eset, hogy büntettet, vagy kihágást követnek el. Kind megkérdezte e tekintetben a szász rendőrhatalóságokat és a drótosok házigazdáit, a kik igen kedvezően nyilatkoztak róluk. .

A legtöbb panaszra a drótosok azon régi és rossz szokása ad alkalmat, hogy t. i. keserves és sovány keresetüket alamizsnákkal szeretik öregbíteni.

A fiatal gyerekek a házalás mellett többnyire koldulnak. Gyakran több pénzzel jönnek haza, mint a mesterek. Az ebédet rendszeren kikoldulják maguknak.² A mit a fiatalok összekoldulnak, azt hiány nélkül a gazdának tartoznak beszolgáltatni. Télen rendszeren naponként körülbelül 2 koronát koldulnak össze. Némelyek ezen rossz szokás elítélésében

¹ Schriften des Vereins für Socialpolitik. 79. kötet, 284. 1.

² Kind. 244. 1.

annyira mennek, hogy a drótosok iparát csak koldulásra való ürügynek tekintik.¹

Ez téves felfogás, mert a drótosok nem koldusok, hanem szorgalmas iparosok és házalók, kik tudnak és akarnak dolgozni. A koldulás néme-lyeknek mellékkeresete, mely részben az önérzet csekély voltával, részben a tényleges ínséggel függ össze. Főrugója nézetem szerint az üzleti psychologia: a kolduló házalótól inkább vásárolnak s kevesebbet alkudnak már csak könyörületből is.

A külföldre nézve a drótosok jelentősége csekély. A Verein für Socialpolitik nagy házaló – enquête-jében alig találunk komoly panaszokat ellenük. A németországi referensek bizonyos jóakarattal emlékeznek meg róluk, a többi külföldiek fel sem említik őket (így az angol-, olasz-, svédországi és svájci referensek).

Oroszországban szívesen látják őket, Amerika egyes részeiben is jó dolguk van, a Balkán államokban még valóságos szükségletet elégítenek ki.

Egyes német kereskedelmi kamarák jelentéseiben találunk csak panaszokat ellenük. (Zittau 1895, 1896, 1897.) A lipcsei, berlini és stuttgarti bádigos-ipartestületek elnökei a drótosok versenyét egészen jelentéktelennek mondják s ma egyáltalán számuk elenyészően csekély.²

A leghevesebb támadásokat az osztrák iparosok és az osztrák írók részéről intézték ellenük.³ Ausztriában valóságos hadjáratot folytatnak a magyar vándorkereskedők és vándoriparosok ellen. A magyar házalók «inváziójáról» beszélnek és panaszosan emlegetik, hogy az összes házalók $\frac{1}{3}$ -a Magyarországból származik.⁴ Kívánják, hogy a házalási ügy szabályozása Ausztriában és Magyarországon önállóan történjék, azaz ne képezze többé a vám- és kereskedelmi szerződés tárgyát, hogy így lehetséges legyen a magyarországi házalóknak és vándoriparosoknak iparuk gyakorlását osztrák földön megtiltani.

Németország egyes vidékein is megszorítják újabban a házalókereskedést és vándoripart. Némely kerületben nem adnak újabban házalási engedélyeket, másokban csak bizonyos korlátok között. Újabb időben igen szigorúan bánnak drótosainkkal Szászországban, Berlinben pedig az érkező «drótos»-fiúkat azonnal a határra toloncsolják.

A nagyipar versenye sok drótost arra kényszerített, hogy mes-

¹ Kostka: Unternehmungen über die Lage des Hausiergewerbes in Oesterreich. Lipcse. 1899. 82. 1.

² Kind. 282. 1.

³ Schriften des Vereines für Sociapolitik. 82. K. 49. 1., 187. 1.

⁴ Kobatsch R. Schriften des Vereines für Socialpolitik. 82. kötetében: Unternehmungen über das Hausiergewerbe in Oesterreich. Lipcse. 1899. 34. 1.

térségét feladja s más pályára lépjen. Sokan felcserélték a vándoripart a vándorkereskedéssel. Némelyek a vándoripar mellett mellékfoglalkozást keresnek, mint napszámosok, némelyek gyárakban, bányákban, építkezéseknél dolgoznak. Egy részük üvegárukkal, zománcozott edényekkel, díszműárukkal, kefékkel házal. Akad közöttük sok élelmes, vállalkozó ember, a ki szép karriert csinált a külföldön. Legtöbbször vitte az a viszokai drótos, ki Bakuban, petróleum-forrásokat vásárolt s hír szerint ma milliók felett rendelkezik. Tizenöt hajója jár a tengeren és a Néván. Az Oroszországban tartózkodó tótok patrónusa, munkát ad nekik vállalataiban, segítyezi őket. Egy másik viszokai drótos a moszkvai egyetem klinikáján van alkalmazva, mint műszerész. Egy New-Yorkba vándorolt viszokai drótos a vívásnál használt drót álarczokat és vívási eszközöket készíti. Szépen berendezett üzlete és nagy műhelye van, a melyben honfitársakkal dolgozik. Némelyek mint kalauzok, zenészek, fényképészek keresik meg kenyerüket.

Ha a drótosok vándor-mozgalmának hatásait vizsgáljuk, azt találjuk, hogy azok általában nem mondhatók kedvezőtleneknek. A drótosok a nagy világban sokat látnak, tapasztalnak, tanulnak, csiszolódnak, látkörük tágul, a vállalkozási szellem erősödik. Gyermkeiket gyakran jobb nevelésben, magasabb szellemi kiképzetésben részesítik. Egy-két évtizeddel ezelőtt, mikor a vándoripar még virágzott, nem egy drótos fiából lett ügyvéd, orvos, pap. Egy rovnei drótos fia az orosz pénzügyministeriumnak magasabb rangú hivatalnokja. A vándorúton a házalók és vándoriparosok intelligenciája gyarapodik, önértékük fokozódik. Nemcsak külsőleg alakulnak át, hanem belső metamorphosison is mennek keresztül: vállalkozókká lesznek, üzleti szellemük kifejlődik. Összehasonlítják a bel- és külföldi viszonyokat, bírálják társadalmi és politikai intézményeinket. Amerikából demokratikus nézeteket hoznak magukkal. Csehországból sokan socialisztikus eszméssel jönnek vissza.

A drótosok korán nősülnek és mindig tót nőt vesznek el. Az asszonyt és a gyermekeket otthon hagyják. Újabban már gyakrabban fordul elő, hogy külföldön állandóan letelepednek és kiviszik családjukat. Általában visszatérnek időnként családjukhoz. Nem mondható, hogy a családfőnek huzamos ideig való távolmaradása az erkölcsi viszonyokra kedvezőtlen hatással volna. A legtöbbször mintaszerű családi életet élnek és nagy gonddal nevelik gyermekeiket. A vándorlás a vallásosságra sincs kedvezőtlen hatással. A felvidéki tót nép tudvalevőleg igen vallásos. A vándorúton levő dorótosok (csaknem kivétel nélkül római katolikusok) betérnek az útjukba eső templomokba s buzgón imádkoznak ott, tekintet nélkül arra, hogy mily vallásfelekezeté az épület s mily rítus szerint gyakorolják az istentiszteletet.

A «drótos» vándoripar és vándorkereskedés jelentőségét gazdasági szempontból megbecsülhetetlennek mondhatjuk. A drótos-falvak Trencsénmegye legvagyonosabb községei. Viszokába évenként kb. 40.000 K. érkezik postán amerikai drótosoktól. Rovneba pedig 360.000 K. Kind szerint a tót házaló-kereskedésből Felső Magyarországra évenként befolyó összegeket 24 millió koronára becsülik.¹ Ebben az összegben benne foglaltatnak bizonyára az amerikai bányákban és gyárakban dolgozó sok ezer kivándorolt tót megtakarított pénze. A postai adatok különben sem engedik megösmerni a felvidéki vándoripar és vándorkereskedés igazi jelentőségét, mert a drótosok megtakarított pénzüket magukkal szokták hozni s csak kisebb összeget küldenek haza a család élelmezésére, adósságok törlesztésére és az adók megfizetésére.

Már a drótos-falvak külseje is elárulja azt a nagy gazdasági hatást, melyet a vándoripar gyakorol. Míg azokban a trencsénmegyei falvakban, hol a vándoriparosok és házalók nem szerepelnek, a házak csaknem kizárólag fából vannak építve, zsindelylyel vannak fedve s egy helyiséggel bírnak, addig a drótos-falvakban kőből épített, cseréppel fedett, csinosabb, tisztán tartott házakat találunk, gondozott kertekkel. A szobákban fényűzési tárgyakat láthatunk. Akad itt-ott emletes ház is. A már említett moszkvai bádogáru és sodronyfonó-gyár egyik főnöke Rovnen nemrég 36.000 korona költséggel házat épített kápolnával és 200.000 korona értékben erdőket vásárolt össze.

A pánik (gazdák) többnyire vastag aranylánczczal, nagy aranyórákkal jönnek haza. Még a segédek is polgári ruhában járnak s már nem hordják a halinanadrágot és a bocskort. A drótosok sok csipkét, selyemkendőt, szalagokat, hímezett kötényeket, ékszereket és csecsebecséket hoznak az asszonyoknak. A rovnei asszonyok híresek a fényűzésről. A rovnei férj büszke arra, hogy felesége vasárnap olyan ruhában jár és olyan ékszert fitogtathat, a milyen más asszonynak nincs.

Míg az egész vidék női lakosága többnyire mezítláb jár, addig Rovnen láttam parasztasszonyokat sárczipőben. Míg a vidék népe általában megelégszik a közönséges pálinkával, addig a rovnei asszonyok finom likőröket isznak. A vándormozgalom a nép szükségleteinek körét tetemesen kitágította. A legtöbb drótos házában találhatunk szamovárt s minden nap isznak theát, melyet Oroszországból hoznak magukkal.

A külföldről visszatérő drótos a nap nagy részét a korcsmában tölti, de már nem iszik pálinkát, hanem bort és sört fogyaszt. A zord

¹ Id. M. 272. 1.

éghajlás előmozdítja az alkoholizmust. Újabban némi javulás tapasztalható ezen a téren. Egyesek könnyelműen elprédálják a hosszú vándorúton keservesen összekuporgatott garasokat, de sokan igen szépen rendezték be a házalásból szerzett pénzen házukat, gazdaságukat. A legtöbbször van egy kis földje, egy-két tehene, egy pár kecskéje és sertése. A föld ára aránylag magas, mert kevés és nagy a kereset. A vándoröszön ma már mélyen gyökerezik a nép lelkében. Alig hogy felnőtt a hu, már elhagyja anyját és kimegy a nagy világba. Csak a nyomorékok maradnak otthon. A vándoröszön jellemzésére szolgáljon azon babonás népszokás, hogy Rovnen és vidékén a bába az újszülött fiúgyermeket kidugja az ablakon, mert az ilyen gyermekből a babona szerint vándorló, vállalkozó üzletember lesz. A keresztelés után az újszülött fiukat a templomban a felállított zászlórudakhoz tartják, hogy oly magasak és egyenesek legyenek, mint azok. Mert csak az erős legények alkalmasak a drótos mesterséggel járó viszontagságok és fáradságok elviselésére.

Alig hogy egynehány lépést tettünk Rovne széles utcáján, azonnal észre vesszük, hogy oly helyen vagyunk, mely sűrű összeköttetésben áll a nagy világgal. A falu nagy távolságban fekszik a vasútállomástól és mégis sok ház falán találjuk a vasúti menetrendeket s a legkülönbözőbb falragaszokat, melyek arról adnak értesítést, hogy honnan, hová és mikor indulnak a tengeri hajók.

Bármennyire kívánkozik is kifelé a drótos, mégis hűségesen ragaszkodik hazájához, családjához. Ritkán szakadnak el teljesen a szülőföldtől. A külföldön összetartanak s ha csak tehetik s a mily gyakran csak lehetséges visszajönnek hazájukba.

A «drótosok» vándoripara általában hanyatlásnak indult, elvirágzottnak tekinthető. Csak azok a vállalatok versenyezhetnek a bádogedény- és sodronyáru-gyárakkal, melyek nagybani termelésre vannak berendezve, melyek nagyobb tőkeerővel, jobb gépekkel bírnak, szóval a melyek lépést tartanak a kor ipartechnikájának haladásával.

Ezeknek a nagy üzemeknek tulajdonosai igen jó vagyoni viszonyok között élnek, munkásaik azonban proletárok.

A vándoripar jellege megváltozott. Ma a drótos nemcsak munkáját adja már el, hanem portékák darusításával is foglalkozik. Kizárólag bedrótozással csak a legszegényebbek foglalkoznak. Ma a munka mellett már a tőke is szerepet játszik. A drótosnak napjainkban kisebb-nagyobb forgó tőkével, vagy hitellel kell bírnia. Egy másik jellemvonása a mai vándoriparnak, hogy a drótos nemcsak saját és családtagjainak készítményeit árusítja, hanem idegen gyártmányokat is. Sőt egy része a drótosoknak már nem is iparos, hanem pusztán vándorkeres-

kedő, bérházaló vagy gyárimunkás. A kapitalistikus fejlődés a vándoripart és vándorkereskedést sem hagyja érintetlenül. A drótosoknak egy része nagyiparos lett, üzleti helységet bérelt, gyárosokkal van összeköttetésben, a világpiacznak dolgozik, (az egész világon elszórt drótosok piacának). Már nem ritka a tömeges termelés, a verseny. A drótosok más része proletariátus, egy kizsákmányolt munkásosztály. A gyermekmunkával való visszaélés, a túlmunka, a sweating, a bérházaló itt is jelentkezik.

IV. Tanulságok és eredmények.

Jelige: «A jelenségeket megérteni, hogy azok alakulására esetleg befolyást gyakorolhassunk, az a tudományos kutatás feladata.» *Földes Béla.*

A vándoriparosok az önálló ipar ős formájának maradványai. Minden ipar kezdetben vándoripar volt. Sokáig tartott, sok század zajlott le, míg a vándoriparusból letelepedett kézműiparos lett. Az ősi iparos nomád életet élt, ki szerszámait hátán magával czipelte és hazájában, otthonában kereste fel a megrendelőt. A feldolgozandó anyagot, (posztó, érez, bőr stb.) többnyire a megrendelő bocsátotta rendelkezésére. A mesterlegényeknek még ma is dívó vándorlása is talán visszanyúl arra a korra, mikor a kézművesek általában vándoriparosok voltak. Homeros eposaiban ismételtelen szerepelnek e vándorló kovácsok. A primitív népeknél még ma is a mesterségek a vándoriparosok által üzetnek. A keletafrikai néger országokban még most is számos vándorló kovács, üstkészítő, ács, kőműves, fazekas, szabó található, a kik a karavánokkal utaznak. Kurdistánban a kovácsok nyári időben faluról falura vándorolnak, hogy a parasztokat a helyszínén kiszolgálják. Különösen dívik a primitív népeknél az építőiparosok vándorlása. A balkán félszigeten az építőipar legfőbb képviselői még ma is a vándorló macedon és albán kézművesek. A szláv népeknél általában még ma is nagy szerepet játszik a vándoripar. Egész falvak lakossága foglalkozik a vándoripar valamelyik fajával. Az orosz országutakon sok ezer vándorló ács, asztalos, kőműves, üveges, szabó, czipész található.

Hazánkban is a vándoripar legtipikusabb képviselői a szláv drótosok és ablakosok. A vándoripar egykor virágzó, kategóriájának tanulmányozására ők kínálkoznak, mint legközelebb fekvő és legtanulságosabb anyag. Vizsgálataink arról győzték meg bennünket, hogy a felvidéki vándoripar és az azzal kapcsolatos vándorkereskedelem régi múlttal bír.

Tanulmányaink eredményeként kiemelhetjük, hogy a vándoripar egészben véve az ipar elvirágzott ágai közé tartozik. A vándoriparosok ma mindinkább az ipari proletariátus soraiba tartoznak. Számot tevő versenyt nem okoznak a letelepedett iparosoknak. Komolyabb panaszok nem merülnek fel ellenük. Részben reparatúra-munkákkal foglalkoznak, részben specialisták, kiket más iparos nem pótolhat. Nagy részük még mindig valóságos szükségletet elégít ki. Kisebb községekben, faluhelyen, a tanyákon: a vándorköszörűs, a vándorüveges, a drótos, a vándor-ernyőkészítő, a kútkészítő stb. szívesen látott alak, kinek eljövetelét néha már türelmetlenül várják.

Ha vizsgálataink eredményét közelebbről nézzük, mindenek előtt szemünkbe ötlök a vándoripar és vándorkereskedés közötti szoros kapcsolat. Úgy találtuk, hogy a vándoriparosok jó része egyúttal vándorkereskedő. A tendencia oda irányul, hogy a vándoriparosból mindinkább vándorkereskedő lesz. A vándoripar terrénuma hovatovább szűkül. Ez főleg a letelepedett ipar erősödésére és az állandó kereskedés megizmosodására, részben a nagyipar versenyére és a külföldi államoknak megszorító intézkedéseire vezethető vissza.

De azért a vándoripar még távol van az elpusztulástól. Sokan szívósan ragaszkodnak az ősoktól öröklött ezen foglalkozáshoz, sőt úgy látszik, mintha hazánk oly vidékein is lábra kapna az utóbbi években a vándoripar, hol ezelőtt egyáltalán nem, vagy csak alig szerepelt.

Vizsgálataink arról győztek meg, hogy a vándoriparral főleg a felvidék népe foglalkozik, mely az ipari foglalkozáshoz természetes hajlammal, ügyességgel bír és a melyet a mostoha természeti viszonyok arra kényszerítettek, hogy a mezőgazdasági foglalkozásról az iparira és kereskedelmire térjen át. Láttuk továbbá; hogy sokan, ezren és ezren a külföldön értékesítik tehetségüket, munkaerejüket. Azt is láttuk, hogy a vándoripar a felvidéken valóságos pótolhatatlan elem, melyre a népnek egyelőre, más kenyérkereset hiányában, feltétlenül szüksége van.

De önkénytelenül felmerül a gondolat, vajjon nem lehetne-e és nem kellene-e valamit tenni, hogy azokat az ezreket, kik a külföldön tengődnek, részben a külföldi kórházakban elpusztulnak, itthon tartassuk és itthon foglalkoztassuk? Meggyőződésem szerint hazánkban első sorban a felvidék népe van arra hivatva, hogy gyár-iparunk munkásállományát szolgáltassa. Ez a nép hozzá van szokva az ipari munkához és más munkára nem is igen van alkalma. Nem áltatjuk magunkat azzal, hogy könnyű volna egy természettől fogva vándorhajlamú és a vándorláshoz már hozzászokott népelemet a gyári munka

szükséges fegyelméhez és állandóságához szoktatni, de azt hisszük, hogy a feladat nem lehetetlen. Nézetünk szerint sürgősen kellene hozzáfognunk a felvidéki nagyipar megteremtéséhez, mert folytonosan szaporodnak azok, kik a külföldön állandóan letelepednek családjukkal együtt és a kik félő végleg elvesznek a haza számára. Mindenek előtt szükséges volna Zsolnán, Nagybitsén, Rovnen és Csaczán fémipari és faipari szakiskolákat és tanműhelyeket szervezni. Másodsorban szükséges volna arról gondoskodni, hogy ezen a vidéken sűrűbben létesüljenek a fém- és faipari nagyüzemek (pléh- és drótárugyárok, zománczozott edénygyárok, bútorgyárok, gyufagyárok). A háziipar erőteljesebb felkarolása is sokat lendíthetne a felvidék közgazdasági viszonyain és bizonyára csökkentené a kivándorlási mozgalmat, mely seholsem öltött oly ijesztő mérveket, mint az ország e részén. E mellett szükséges volna az állattenyésztés színvonalának emelésére, a gazdasági ismeretek terjesztésére, a tejjgazdaság intenzívebb ápolására, a hitelviszonyok javítására, a szesz- italokkal való visszaélés korlátozására.

A vándorkereskedés hazánkban régi múltra tekinthet vissza, és ma is elég jelentékeny tényezője közgazdasági életünknek. A házalókereskedés jelentősége a múlthoz képest bizonyára hanyatlott. Számbeli adatok nem állanak ugyan rendelkezésünkre, amelyekből kitűnik, hogy az elmúlt századokban hányan foglalkoztak hazánkban a kereskedés ezen ősi, kezdetleges alakjával, de összegyűjtött adatainkból (lásd főleg Csaplovics és Schwartner idézett munkáit) kiviláglik, hogy a házalás a múltban a hazai kereskedés igen fontos tényezője volt és minden esetre sokkal nagyobb szerepet játszott a közgazdasági élet régebbi szakaiban, mint manapság. Az őstermelés termékeinek nagy részét a házalók gyűjtötték össze, a fogyasztók szükségleteinek nagy részét a vándorkereskedők fedezték. A háziiparosok épenséggel rá voltak utalva a házalásra, ha termékeiket értékesíteni óhajtották.

Még ma is megállapíthatjuk a háziipar és a házalókereskedés közötti összefüggést. A háziiparosok egy része napjainkban is házalással foglalkozik. Azokban a helységekben, hol háziiparosok találhatók, ott rendszerint házalókat is tüntet fel statisztikánk. Részben a régi háziiparosok átvedlettek házalókká. Idővel abbahagyták a saját munkájuk és családjuk szorgalmának gyümölcsevei való kereskedést és teljesen a házalókereskedésre adták magukat. Ma már gyakran fordul elő, hogy házalók gyári portékákat adnak el házi ipari termékek gyanánt. Hangsúlyoznunk kell, hogy a háziipar, valamint a vándoripar szoros kapcsolatban állanak a vándorkereskedéssel, mit jó lesz figyelembe venni akkor, mikor a házalókereskedés szabályozásának kérdése napirendre kerül.

Régebben a házaló kereskedők nagy része mellékfoglalkozásként űzte a házalást, hogy a házi ipar és saját gazdaságának termékeit értékesítse, de már korán akadt egyes vállalkozóbb egyén, ki nem saját termékeinek vagy nem kizárólag saját és házanépe termékeivel, hanem iparosoktól és mezőgazdáktól összevásárolt cikkekkel a fogyasztókat lakásaikban felkeresve, kereskedtek. Ha már a régi időben is nem ritkán fordult elő, hogy a házaló a kapitalisztikusan termelt portékákat hozott forgalomba, úgy manapság bizvást mondhatjuk, hogy a házalók jelentékeny része a kapitalisztikus árutermelők és kereskedők orgánumai.¹ Az ősi házalókereskedés (házi ipari gyártmányokkal, saját mezőgazdasági termékekkel) visszamegy, de szaporodnak azok a házalók, kik kereskedelmileg űzik a házalást, a kik a termelő és fogyasztó közötti lánczolatban foglalnak helyet.

Sombart Werner véleménye szerint a házalókereskedés az egész vonalon visszamegy (eltekintve az utczi elárúsítástól), még pedig szerinte nemcsak tősgyökeres formájában van kihálófélben, hanem mint a kapitalisztikus gazdaság orgánuma is eljátszotta szerepét.² Adatai szerint Németországban erősen csökken az utolsó években a házalók száma (1862-1895-ig egy harmaddal) és erősen csökken az egyes házalók forgalma. Ezzel szemben *Schmoller* Gusztáv azt hangoztatja, hogy a házalókereskedés az utolsó harmincz évben rendkívüli mértékben gyarapodott, egyrészt mert a liberális törvényhozás időnként jobb bánásmódban részesítette és mert a forgalom szükséglete, itt-ott jobban vonta magához és mert itt-ott a szükség, a verseny új erőket hajtott karjaiba. Némely iparág csak így tehetett szert piacra, vagy csak így tarthatta meg piacát.³

A hazai adatok nem bizonyítják, hogy a házalókereskedés hanyatlásnak indult. A házalók száma nem hogy fogyott volna az utolsó években, sőt ellenkezőleg, emelkedett, jöllehet, hogy sok helyséből kitiltották a házalókereskedést. A gazdasági fejlődés – hogy csak az utolsó években felvirágzott folyóirat- és könyvkolportage-t említsük – új munkateret nyújt azoknak a tőkeszegény elemeknek, kik a letelepedett kereskedelem terén alkalmazást nem nyerhetnek, akik mint önálló kereskedők vagy iparosok hajótörést szenvedtek vagy akiket a kis földparcellák már el nem tartanak.

A vándoriparosok és vándorkereskedők csapatjain végig pillantva, tarka kép tárul szemünk elé. Egymás mellett látjuk a legkülönbözőbb

¹ Sombart Werner: Der moderne Kapitalismus. Lipcse 1902. II. k. 358. I.

² U. o. 360. 1.

³ Grundriss der Volkswirtschaftslehre. Lipcse, 1904. II. rész, 39. 1.

korosztályok, nemzetiségek és vallásfelekezetek képviselőit, egymás mellett látjuk a férfiakat és nőket, az elegáns fellépésű, címerez névjegyét beküldő «előfizető-gyűjtő»-ket és a toprongyos, reszkető, inkább kolduló, mint árusító gyufaházalót. Együtt látjuk a segédeket és ügynököket tartó, kocsián vásárról vásárra járó nagy-házalót és a saját, valamint családja kézimunkájának eredményét értékesítő házi-iparost. Egyes ritka kivételektől eltekintve, a házaló-kereskedők üzleti tőkéje igen csekély, ha egyáltalán üzleti tőkéről beszélhetünk. Náluk a munkának nagyobb a jelentősége, mint a tőkének. Egy másik jellemvonása a házalóknak: igénytelenségük. Egynehány korona napi keresettel beérik, minek következménye, hogy csekély haszonnal dolgoznak s inkább a forgalom nagyságára fordítanak gondot.

Ha végiglapozzuk kutatásaink eredményeit, látjuk, hogy mily régi múlttal bír a hazai vándoripar és vándorkereskedés. Csaknem olyan régi a letelepült iparosok és kereskedőknek ellene folytatott küzdelme. S e küzdelemmel szemben ezen kezdetleges formájú ipar és kereskedés fentartotta magát, alkalmazkodott a megváltozott viszonyokhoz, némely területet – mint meddőt – elhagyott, vagy némely területről ellenségei által kiűzetett, de csakhamar talált más vidéket, más formát és egészben véve gyarapodott. Messze van még az idő, mikor teljesen ki fog pusztulni, ha egyáltalán kipusztul valaha. Ha megvalósulnának valamikor a szocialisták álmai, a szocialista társadalomban is bizonyára volnának egyének, kik bizonyos iparcikkeket a központi raktárakból széthordanának az egyes fogyasztókhoz, vagy bizonyos termékeket a termelőknél összegyűjtenének és a központi raktárakba szállítanák, vagy a kiket a központi műhelyekből kiküldenének, hogy bizonyos szolgáltatásokat végezzenek a szétszórtan lakó tanyai emberek lakásaiban.

Az, hogy vándorkereskedők és vándoriparosok léteznek, nemcsak arra vezethető vissza, hogy vannak emberek, kik más kereset hiányában erre a foglalkozásra rá vannak utalva, hanem arra is, hogy vannak néprétegek, melyek a vándorkereskedők és vándoriparosok tevékenységét igénylik.

Hogy a házalókereskedés nálunk még nagyobb szerepet játszik, arra vezetendő vissza, hogy a letelepedett kereskedés még nem eléggé fejlett, nem bír kellő tőkével és szakértelemmel. Előmozdítja nálunk a házalókereskedést, hogy sok vidéken még tökéletlenek a közlekedési eszközök. Sok cikknél az áruk természete megkívánja, vagy indokolja a házalást (pl. azoknál, melyek könnyen romolnak és így kereskedők által nem tarthatók raktáron). Sok cikknél indokolja és magyarázza a házalókereskedést, hogy a kereslet szabálytalanul lép fel vagy olyan,

hogy ára, ha sok közvetítő kezén menne keresztül, aránytalanul megdrágulna. Sokaknál az indokolja a házalást, hogy az ipar vagy mezőgazdaság nem foglalkoztatja őket eléggé, vagy nem nyújt elegendő keresetet. Figyelembe kell venni azt a körülményt, hogy a házalókereskedéssel csak az foglalkozik, ki erre a keresetre egyenesen rá van utalva.

Tárgyilagos vizsgálatok arról győzik meg a kutatót, hogy a vándor-kereskedelem ellen emelt panaszok többnyire alaptalanok és az ellene emelt aggályok túlzottak. Lényeges károkat nem okoz sem az iparnak, sem a kereskedelemnek. A fogyasztóközönség köréből alig merülnek fel panaszok a házalók ellen. A fogyasztó időt takarít meg azzal, hogy a többnyire kis értékű portékákat hozzá szállítják és felmentik őt a kényelmetlenségtől és fáradságtól, hogy emiatt felkeresse az üzletet. Sok cikket egyáltalán nem vásárolnának, ha a házalók nem hoznák azokat a fogyasztóhoz. Nem tapasztalható, hogy a házalókereskedésnél a megtévesztések, a közönség megcsalása általános volna, bár itt-ott előfordul. A túlkövetelések, az árak túltartása nem ritka jelenség, de nem speciális tulajdonsága a házalókereskedésnek. Jellemző, hogy a közönség sok helyen bizonyos rokonszenvvel viseltetik a házalókereskedők iránt.

A házalókereskedelem megítélésénél a termelők érdekeit is figyelembe kell vennünk. A kisiparosok egy része rá van szorulva a házalók tevékenységére. A háziipar termékeinek jó részét házalás útján értékesítik. A gyáripar egy része is érdekelve van a házalókereskedésnél.

Sok kereskedő a házalókereskedésből hasznot húz, sőt számos kereskedő vevőköre kizárólag a házalókból áll. A házalókereskedés lehetővé teszi, hogy oly áruk, melyek az üzletben nehezen adhatók el, vevőközönségre találjanak, mert oly vevőket keres fel, kik különben egyáltalán nem vásárolnák a kívánt cikket. A házalás nem ritkán úttörő tevékenységet fejt ki, új cikkekkel ösmerteti meg a fogyasztókat, új szükségleteket ébreszt s különösen előmozdítja a divatnak alávetett cikkek forgalomba hozatalát.

A házalók üzletét a közönség kényelemszeretetéen kívül a falusi közönség elzárkozottsága is előmozdítja. A parasztember nem szereti, hogy a helybeli boltos betekintést nyerjen háztartásának vezetésébe és viszonyaiba. Ez a körülmény általában kedvez a vándoriparnak.

A vándor-kereskedés az erkölcsi viszonyokra nincs kedvezőtlen hatással. Amit némely theoretikus (pl. Roscher¹) a vándor-kereskedés ellen fel szokott hozni: vagy túlzás, vagy alaptalan. Hogy a házalás

¹ System der Volkswirtschaft. Stuttgart, 1881. III. k. 88. l.

hajlik a csaláshoz, hogy a vándorlás miatt kevés garanciát nyújt, hogy könnyen előmozdítja a lopást, orgazdaságot és csempészetet: a tapasztalat nem bizonyítja. Egyes esetek előfordulnak ugyan, midőn a házalás csak ürügy a koldulásra, a csavargásra, a tolvajlásra.

Ha ítéletet akarunk mondani a házalási ipar gazdasági jelentőségéről, jogosultságáról vagy életképességéről, nagyon óvatosan kell eljárunk. A behatóbb vizsgálatok arról győzik meg az elfogulatlan kutatót, hogy a házalókereskedés és vándoripar még ma is szükséges és kívánatos és a panaszok csak kis részben indokoltak. Ausztriában a házalókereskedés évi forgalmát 100 millió koronára becsülik. (Zucker Ignác).

Dőreség volna, ha tagadni akarnók, hogy a házalókereskedés még ma is bizonyos jogosult gazdasági funkciókat végez.

A házalókereskedés igazi szükségletet elégít ki oly helyeken, melyek távol fekszenek a nagy forgalomtól.

Jelentőséggel bír a házi iparra nézve, melynek lehetővé teszi, hogy termékeit eladhassa. A házi ipar mai szervezetlensége mellett egyenesen rá van utalva a vándorkereskedésre, mert állandó megrendelők, illetve vevők hiányában, csak annak segítségével képes termékein túladni.

A házalókereskedés lehetővé, teszi, hogy sok existenzia megőrizheti önállóságát, a mely különben elpusztulna, vagy kénytelen volna más keresethez fordulni.

Szükség van a házalókereskedésre ott, hol a kiskereskedők verseny hiányában monopolra tehetnek szert. Itt az árképződésre egészséges befolyást gyakorolnak.

Hozzájárul az ipar piacának kiterjesztéséhez. Az által, hogy új cikket hoz forgalomba, új szükségleteket ébreszt, új piacokat terem.

Sokan a közjótékonyásra volnának utalva, ha a házalókereskedés korlátoltatnék vagy betiltatnék.

Az előadottak bizonyítják, hogy a házalást űző egyének erre a keresetre rá vannak utalva s a fogyasztóközönség egy része is számít a házalók tevékenységére.

A külföldön is még nagy szerepet játszik a házalókereskedés, pedig ott a kereskedelem sokkal fejlettebb, mint nálunk. Németországban, Angliában, Franciaországban, Olaszországban, Ausztriában és Svájcban még sok, sok ezerre rúg a házalók és vándoriparosok száma.

A vándoripar és vándorkereskedés kiirtásáról vagy lényeges korlátozásáról – a mint azt az utóbbi években több oldalról köve-

telték – szó sem lehet, legfeljebb szabályozása foroghat szóban. A szabályozás igenis kívánatos, mert a házalási pátens intézkedései már elavultak és a közigazgatási hatóságok eljárása ingadozó és rendszertelen.

Az állandó kereskedők már a középkorban is panaszkodtak a vándorkereskedők ellen. A kormányok ezen panaszok folytán és azért, mert attól tartottak, hogy a vándorkereskedők a belföldi pénzt kiviszik a külföldre, és félték, hogy a házalók között kémelek lehetnek, már korán üldözték, korlátozták, sőt megtiltották a házalást. De a házalók mindama tilalmak ellen fentartották magukat mind a mai napig, mert mindig voltak oly egyének, kik erre a kereseti ágra rá voltak utalva és mindig voltak és vannak fogyasztási körök, a melyeknek szükségletét a házalókereskedés kielégítheti.

Ha a házalókereskedés teljesen eltiltatnék, sok helyen a tilalom ellen gyakoroltatnék, – különösen vidéken – mert ott még határozottan szükséges és üdvös közgazdasági funkciót végez. Ha lényegesen megszorítatnék bizonyos cikkekre, vagy bizonyos területekre, vagy bizonyos egyénekre, sok existenzia tétetnék tönkre, a mely tisztességes munkával, bár szerényen, fentartja magát, sőt az állam terheinek viseléséhez is hozzájárul. Öregbítettének a kivándorlási statisztika amúgy is már aggasztó számai. E mellett nagy kérdés, vajjon letelepült kereskedőink hasznát élveznék-e a házalókereskedés megszorításának? Nézetem szerint a kiskereskedésnek általában nem árt a házalás. Vidéki kiskereskedésünk még nem eléggé fejlett, hogy kielégítse a fogyasztóközönség azon szükségletét, melyet a házalókereskedés ellát. Sok cikk egyáltalán nem kelne el a házalókereskedés hiányában, mert csak azért talál vevőre, mert a házaló azt a közönségnek bemutatja, házhoz szállítja. Van sok cikk, melyet a kiskereskedő nem is tart, vagy nem is tarthat, mert ritkán keresik.

Némelyek magas adókkal akarják a házalókereskedést leküzdeni vagy korlátozni. Nagyon kérdéses, vajjon ez célravezető eszköz-e?

A házalók ezen terhet legtöbb esetben átháríthatják a fogyasztóra, különösen ott, hol a házalókereskedés gazdasági szükségletet elégít ki. Különösen ott virágzik a házalókereskedés, a hol szükséglet nyilvánul bizonyos áru után, melyet az állandó kereskedők nem tartanak, vagy a hol az állandó kereskedők hiányzanak. Az adóztatás csak ott használna, hol nincs szükség a házalókra.

A vándoripar és házalókereskedés elfojtása, adókkal való üldözése társadalomgazdasági szempontból nem volna indokolt. Mindkettőnek még ma is létjogosultsága van és minden valószínűség szerint még sokáig lesz.

A vándoripar és vándorkereskedés valóságos áldás sok ezer emberre és sok szegény vidékre nézve. Vizsgálódásaink alapján nélkülözhetetlen kereseti ágaknak nevezhetjük azokat. Sok mezőgazdasági munkás rá van utalva erre a keresetre, azokban a hónapokban, mikor a gazdasági munkák szünetelnek. Sok özvegy vagy rokkant koldulni volna kénytelen, ha a vándorkereskedés nem nyújtana neki tisztességes kenyeret.

A vándorkereskedés és vándoripar ügyének törvényes rendezése sürgős feladat, de a rendezésnél a szociálpolitikai szempontokra különös súly helyezendő.

Ne felejtsük el, hogy a gazdasági élet a túlélt formákat magától kűszöböli ki!